

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра загальноправових дисциплін

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«ПРАВОВІ ЗАСАДИ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

студентки 2 курсу, 8 м групи
спеціальності 081, «Право»
спеціалізації «Правове забезпечення
безпеки підприємницької діяльності»

Рєви Маргарити
Василівни

Науковий керівник
кандидат історичних наук,
доцент

Батрименко Василь
Іванович

Гарант освітньої програми
кандидат юридичних наук,
професор

Крегул Юрій
Іванович

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	7
1.1. Банківська безпека як правова категорія.....	7
1.2. Характеристика нормативно-правового регулювання безпеки банківської діяльності.....	18
1.3. Роль, функції, повноваження НБУ в процесі регулювання безпеки банківської діяльності.....	30
РОЗДІЛ II. СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СИСТЕМИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	40
2.1. Економічна безпека банківської системи як елемент національної безпеки держави.....	40
2.2. Інформаційна безпека банківської діяльності.....	51
2.3. Кадрова безпека у системі безпеки банку.....	62
РОЗДІЛ III. ПЕРСПЕКТИВИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	71
3.1. Застосування зарубіжного досвіду правового регулювання вітчизняної безпеки банківської діяльності.....	71
3.2. Напрями удосконалення правового забезпечення методології безпеки банківської діяльності.....	84
ВИСНОВКИ.....	97
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	101

ВСТУП

Актуальність теми. Трансформації в економіці України сучасного періоду характеризуються низкою взаємопов'язаних факторів, серед яких є як позитивні, так й негативні, які призводять до зростання ризиків та загроз фінансово-економічної діяльності та вимагають їх своєчасного нормативно-правового урегулювання. Серед таких ризиків та загроз слід визначити нестабільність політичної і соціально-економічної ситуації в країні, недосконалість законодавства, яке не сприяє захисту інтересів банків у процесі їхньої діяльності, незначні внутрішні можливості щодо формування фінансових ресурсів банків, низький рівень довіри населення до банків, зростаючі показники злочинності у суспільстві, у тому числі і в банківській діяльності, непрофесійна діяльність працівників банків тощо.

Усе це свідчить про те, що правові засади банківської діяльності формується без урахування усіх постійно існуючих проблем різного спрямування, які створюють для них досить небезпечні ситуації. За таких умов законодавцем повинна створюватись система безпеки банківської діяльності, а саби банки повинні приділяти підвищену увагу забезпеченню своєї безпеки, орієнтуючись насамперед на власні корпоративні можливості. Однак заходи, яких вживають банки щодо забезпечення своєї безпеки, ще не мають системного характеру, а спрямовуються лише на захист від окремих загроз, що в підсумку не забезпечує необхідного рівня банківської безпеки.

Основними причинами є неправильно обрані пріоритети в процесі організації безпеки банків, ототожнення безпеки лише з діяльністю спеціально створених підрозділів, а не поширення її заходів на функції всіх підрозділів банків, відсутність комплексного підходу до правового регулювання та забезпечення банківської безпеки з боку законодавчих та виконавчо-розпорядчих органів держави.

Водночас банки, організовуючи свою безпеку, спрямовують зусилля окремо по кожному з видів безпеки – інформаційної, економічної, кадрової

тощо та не пов'язують їх з інтересами економічної безпеки, від чого вжиті заходи не мають суттєвого впливу на ситуацію. Разом з тим, дослідження ролі, місця, правової забезпеченості видів безпеки у захисті інтересів банків показує, що правове регулювання банківської безпеки має спрямовуватись на забезпечення саме економічної безпеки банків, створюючи умови для формування високого рівня стійкості банків, підтримання ними своєї ліквідності та платоспроможності, у тому числі і під дією різного роду дестабілізуючих факторів.

Теоретичним і практичним питанням безпеки банківської діяльності присвячено праці багатьох вітчизняних і зарубіжних учених у галузі права, економіки, фінансів, державного управління. Значний внесок у дослідження цих проблем зробили українські вчені: Є. Алісов, О. Баранівський, І. Бланк, З. Васильченко, З. Варналій, О. Вовчак, П. Гайдуцький, В. Геєць, В. Гіжевський, Р. Гриценко, М. Диба, М. Зубок, М. Камлик, Л. Клюско, В. Копилов, Т. Проценко, Г. Третьак, О. Третьякова та ін.

Відаючи належне доробку учених у цій сфері, слід зауважити, що у вітчизняній правовій літературі бракує комплексних досліджень, які стосуються проблеми забезпечення безпеки банківської діяльності, зокрема залишаються нез'ясованими питання співвідношення окремих видів безпеки (фінансової, кадрової, інформаційної і т. п.), їх ролі та місця у системі банківської безпеки, впливу на економічний стан банків, а також проблеми створення на законодавчому рівні комплексної системи безпеки банківської діяльності: організації її функціонування та управління, чим і було обумовлено інтерес автора до тематики дослідження та структури роботи.

Мета і завдання дослідження. Метою випускної кваліфікаційної роботи є розробка теоретичних та організаційно-методичних засад формування комплексної системи правового забезпечення економічної безпеки банківської діяльності. Реалізація поставленої мети обумовила такі завдання дослідження:

- узагальнити наукові погляди на зміст поняття «економічна безпека», виявити суперечності та відмінності в них, обґрунтувати зміст поняття «безпека банківської діяльності»;
- дослідити методичні підходи до оцінки рівня правового забезпечення безпеки банківської діяльності з метою їх удосконалення;
- проаналізувати правові засади банківської діяльності в Україні та виявити їх вплив на формування загроз безпеці банків;
- оцінити сучасний стан правового забезпечення економічної безпеки банків, виявити роль і місце окремих видів безпеки (фінансової, інформаційної, кадрової);
- визначити принципи формування комплексної системи безпеки банківської діяльності, вимоги до неї, її завдання та режими функціонування;
- сформулювати та обґрунтувати пропозиції щодо законодавчого закріплення структури комплексної системи безпеки банківської діяльності;
- обґрунтувати рекомендації щодо правових засад комплексної системи економічної безпеки банку на основі формування, реалізації та захисту корпоративного інтересу у сфері безпеки.

Об'єктом дослідження є правові засади безпеки банківської діяльності в умовах існування дестабілізуючих суспільно-економічних факторів та загроз.

Предметом дослідження є правове регулювання банківських відносин, що виникають у процесі забезпечення безпеки банківської діяльності.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою випускної кваліфікаційної роботи є фундаментальні положення правової науки. Для вирішення поставлених завдань використовувалися такі методи: аналізу та синтезу – для розкриття правових засад економічної безпеки банківської діяльності; класифікації та типології – для аналізу загроз і небезпек у діяльності банків, визначення умов і причин їх формування; методи порівняльно-правового аналізу – для вивчення суспільних факторів впливу на економічну безпеку; методи системного підходу – для розроблення комплексної правової системи безпеки банківської діяльності; методи

конкретизації і аналогії – для розроблення організаційно-методологічних засад формування комплексної системи економічної безпеки банку та правової структури даної системи.

При написанні випускної кваліфікаційної роботи використані законодавчі акти та нормативні матеріали державних органів щодо регулювання банківської діяльності, методичні матеріали Національного банку України та комерційних банків, досвід взаємовідносин з банками підприємства бази виробничої (переддипломної) практики, наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних науковців.

Новизна результатів та їх практичне значення полягає в тому, що випускна кваліфікаційна робота є самостійною, завершеною науковою працею, щодо дослідженням теоретичних проблем правового забезпечення безпеки банківської діяльності. Практичне значення полягає у пропозиції основних елементів правового механізму безпеки банківської діяльності та удосконалення банківського законодавства.

Апробація результатів роботи частково здійснена у науковій статті на тему «Законодавче регулювання банківської діяльності в Україні», яка опублікована у науковому збірнику студентських робіт «Правове регулювання підприємницької діяльності» (м. Київ, КНТЕУ, 2018).

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, що поєднують дев'ять підрозділів, загальних висновків та списку використаних джерел (101 найменування). Повний обсяг роботи становить 109 сторінок, з них обсяг основного тексту – 100 сторінок.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Банківська безпека як правова категорія

Протягом останніх років в Україні банківська система у різні періоди існувала на засадах як певної стабільності так і піддавалася значним впливам дестабілізуючих факторів. Збереження ринкової орієнтації вітчизняної банківської системи з метою здійснення ринкових перетворень у структурі національної економіки є важливим завданням державного нормативно-правового регулювання банківської діяльності. Банки України як фінансові посередники забезпечує стійкість процесу трансформації заощаджень в інвестиції, що є передумовою формування і розподілу сукупного капіталу: забезпечує інвесторів і зберігачів, а також інших посередників ліквідними коштами та підтримує ліквідність фінансових ринків.

Слід зазначити, що банк як грошово-кредитний інститут є носієм грошово-кредитного суверенітету, оскільки:

- бере участь у централізованій емісії і депозитно-кредитній мультиплікації, в передачі імпульсів монетарної політики центрального банку;
- обслуговує функціонування грошово-платіжного обороту;
- сприяє підтримці безперервності грошово-платіжного обороту;
- є суб'єктом платіжнорозрахункової системи і валютного ринку;
- обслуговує національний і міжнародний товарний обороти;
- бере участь в операціях на ринку міжбанківських і синдікованих кредитів.

Враховуючи важливість банківської діяльності для функціонування та розвитку держави звернемо увагу на таку важливу категорію як «безпека банківської діяльності». Безпосередньо безпеку в банківській сфері здебільшого визначають у вітчизняній правовій науці як:

- банківську безпеку, безпеку банківської діяльності [33, с. 43];
- економічну безпеку банків і банківської системи [22, с. 291], банківського сектору [3];
- безпеку банків, економічну безпеку діяльності банків [39], безпеку банківського бізнесу [21];
- економічну безпеку банківської діяльності [18];
- економічну безпеку банківського підприємництва [16], економічну безпеку банківської сфери [9, с. 29];
- банківську безпеку (безпеку в банківській сфері, безпеку кредитної організації) [28];
- регіональну банківську безпеку [30, с. 7];
- банківську безпеку держави [31];
- безпеку банківської системи [35];
- безпечний розвиток банківської системи [23];
- безпеку в сфері кредитно-банківської системи [36, с. 111];
- фінансову безпеку банків [6; 8];
- фінансову безпеку банківської системи [6; 30];
- безпеку іпотеки [10];
- безпеку життєдіяльності працівників банківської сфери [27].

В правовій та економічній літературі щодо банківської системи розглядається кілька різновидів безпеки: банківської безпеки як такої, безпеки банківської діяльності тощо, які зустрічаються здебільшого в практичному, а не теоретичному обігу. З урахуванням об'єкта і предмета дослідження насамперед з'ясовується феномен безпеки банківської системи, оскільки в першому випадку поняття банківської безпеки може сприйматись у надто вузькому розумінні – лише щодо одного банку чи групи банків. А безпека банківської діяльності охоплює переважно її функціональну складову – і здебільшого може стосуватися окремих банків [33, с. 43].

Як вважає О. І. Носова, банківська безпека є одним з основних елементів банківського менеджменту, а тому має включати організацію заходів із

запобігання можливим загрозам діяльності банку [55, с. 12]. Від ефективності організації банківської безпеки залежать практично всі сторони і напрями банківської діяльності. Отже, банківська безпека на сьогодні має багатofункціональний і комплексний характер. Під банківською безпекою науковцем розуміється організація заходів із запобігання можливим загрозам діяльності банку. Розмір цих загроз, тобто наслідки їх реалізації, часто завчасно математично не визначені.

Є. В. Крайчак зазначає, що, узагальнюючи відомі наукові підходи до безпеки банківського бізнесу, можемо дійти висновку, що банківська безпека складається з безпеки технологічно вивірених і організаційно побудованих систем контролю і аналізу банківських операцій [48, с. 90]. Виокремлюються в правовій літературі і такі дві важливі сфери банківської безпеки, як безпека банківської інформації і безпека банку як такого, тобто особиста безпека співробітників і його матеріальних і фінансових активів [15, с. 151].

В. І. Соловйов використовує термін «банківська безпека держави» як такий стан діяльності банківської системи країни, за якого забезпечується: стабільне кредитування реального сектору економіки, висока доступність та ефективне використання кредитних ресурсів банківських установ, незалежність банківського капіталу від учасниківнерезидентів [85, с. 80].

Т. М. Болгар виокремлює три основних компоненти безпеки сучасної кредитно-фінансової організації [8, с. 15]:

- інформаційна безпека банку, що передбачає його захищеність від будь-яких загроз розголошення чи втрати інформації, яка має комерційну чи іншу цінність;
- безпека персоналу банку, що передбачає його захищеність від будь-яких загроз персоналу, насамперед, висококваліфікованій його частині;
- майнова безпека банку, що передбачає його захищеність від будь-яких загроз грошовим коштом, цінним паперам, товарно-матеріальним цінностям й іншим елементам активів.

О. В. Гривківська наголошує, що найважливішим аспектом правового регулювання банківської безпеки є економічний, оскільки він виражає наріжні інтереси людей, господарюючих суб'єктів, суспільства і держави, саме тому багато в чому визначає характер і напрями їх дій, а всі інші аспекти безпеки мають у ньому непряме відображення [23, с. 21].

При цьому аналіз змісту безпеки банківської системи як наукової правової категорії передбачає з'ясування принаймні її об'єкта, суб'єкта і взаємозв'язків між ними. Слід відокремлювати безпеку банківської діяльності у вузькому (на рівні конкретного банку) і в широкому сенсі (на рівні банківської системи загалом на загальнонаціональному і регіональному рівнях, а також різних сегментів банківської діяльності). Причому економічна безпека комерційного банку не може бути цілком забезпечена без гарантування економічної безпеки на рівні банківської системи загалом.

Тому діяльність комерційних банків у сфері забезпечення безпеки на мікрорівні повинна бути взаємопов'язана з комплексом відповідних законодавчо закріплених заходів на макрорівні. На макрорівні центральний банк здійснює контроль за діяльністю банків за такими напрямками:

- банківське регулювання (встановлення ставки рефінансування і норми обов'язкових резервів, курсова політика, контроль за рівнем процентних ставок, установлюваних комерційними банками);
- реєстрація і ліцензування банківської діяльності;
- організація контролю і аудиту звітності банків, перевірок відповідності банківських операцій податковому законодавству тощо;
- створення і розвиток системи страхування вкладів населення; – організація моніторингу діяльності банків, контроль виконання встановлених нормативів банківської діяльності;
- створення системи бюро кредитних історій і централізованої системи інформаційної підтримки їх діяльності;
- сприяння організації і впровадженню автоматизованих інформаційних систем.

Перераховані нами заходи має доповнювати і супроводжувати законо- і нормотворча діяльність з внесення пропозицій і доповнень до законодавства та випуску інструкцій, положень й інших нормативних актів, що регламентують діяльність банківської системи.

На мікрорівні банки вживають ряд заходів із запобігання правопорушенням та боротьби з криміналом і махінаціями. Слід акцентувати увагу на організації охоронних заходів, розробці внутрішніх нормативів, установці різних систем захисту від розкрадань інформації та злому платіжно-розрахункових систем, створення та розвитку служб внутрішнього контролю, до компетенції яких належить перевірка бізнес-процесів, забезпечення власної безпеки.

При дослідженні аспектів, пов'язаних із правовим регулюванням забезпеченням безпеки банківської діяльності, необхідно пам'ятати, що вона є складним і багаторівневим поняттям, що охоплює державний та корпоративний рівні, і пов'язана не лише з економічними, а й з правовими аспектами.

У проаналізованих нами правових працях, присвячених проблемі забезпечення безпеки банківської діяльності, вона розглядається з таких принципових позицій:

- 1) забезпечення банківської безпеки шляхом припинення протиправних дій і криміналу (шахрайства, злому електронних систем, крадіжки грошей і документів, розбою тощо);
- 2) аналіз ризиків банківських операцій (активних, пасивних, кредитних, із цінними паперами, на міжбанківському ринку тощо) і шляхи їх зменшення;
- 3) дотримання розробленої НБУ системи нормативів, на підставі якої здійснюється моніторинг поточної діяльності банків;
- 4) забезпечення безпеки банківської сфери в суспільному середовищі шляхом формування рекомендацій щодо подальшого розвитку і управління банківською системою чи окремими групами банків.

Усі перераховані підходи і проблеми банківської діяльності є взаємозалежні. Стан і особливості проблем, властивих конкретному банку і банківській системі країни, пов'язані зі структурою її економіки, особливостями розвитку, рівнем економічної і правової культури та правового регулювання тощо. Країна, що досягнула вищого рівня економічного розвитку, має потреби, більш чіткі й налагоджені правові механізми господарювання і, як правило, розвинутіші й потужніші фінансові структури та інститути.

Досягнення мети дотримання безпеки банківської діяльності забезпечується шляхом розв'язання таких основних завдань:

- профілактика та запобігання правопорушень і злочинних посягань на власність, персонал та імідж банку;
- своєчасне виявлення реальних і потенційних загроз банку, вжиття заходів щодо їх нейтралізації;
- оперативне виявлення змін і негативних тенденцій у ключових сферах діяльності, прояв інтересів та інформаційної уваги до банку, своєчасне реагування на зміни;
- виявлення та формування умов, сприятливих для реалізації банком своїх інтересів;
- виховання та навчання персоналу банку з питань безпеки;
- послаблення шкідливих наслідків від акцій конкурентів або злочинців з підриву безпеки банку;
- збереження й ефективне використання фінансових, матеріальних та інформаційних ресурсів банку.

М. І. Зубок трактує безпеку банківської діяльності як такий стан стійкої життєдіяльності, за якого забезпечується реалізація мети банку та основних його інтересів, захист від внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов функціонування [32, с. 27]; На думку вченого-безпекознавця, це також властивість своєчасно й адекватно реагувати на всі негативні прояви внутрішнього і зовнішнього середовища банку;

спроможність протистояти різним посяганням на власність, діяльність та імідж банку, створювати ефективний захист від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Як критерій ефективності безпеки банківської діяльності М. І. Зубком розглядається стабільність фінансового й економічного розвитку банку. При цьому метою дотримання безпеки банківської діяльності визнається насамперед виключення можливості заподіяння банку збитків або упущення вигоди, а також забезпечення ефективної діяльності банку та якісної реалізації ним операцій і угод. А серед завдань безпеки банківської діяльності науковцем виокремлено:

- захист законних інтересів банку і його працівників; – профілактику та запобігання проявам правопорушень і злочинних посягань на власність і персонал банку;
- своєчасне виявлення реальних і потенційних загроз банку, проведення заходів щодо їх нейтралізації;
- оперативне реагування елементів структури банку на загрози, що виникають, та негативні тенденції розвитку зовнішньої і внутрішньої ситуації;
- виявлення внутрішніх і зовнішніх причин і умов, які можуть сприяти заподіянню банку, його працівникам, клієнтам і акціонерам матеріальної та іншої шкоди, перешкоджати їх нормальній діяльності;
- виявлення та формування причин і умов, сприятливих для реалізації банком своїх основних інтересів;
- виховання та навчання персоналу з питань безпеки;
- послаблення шкідливих наслідків від акцій конкурентів або злочинців, спрямованих на підрив безпеки банку;
- збереження й ефективне використання фінансових, матеріальних та інформаційних ресурсів банку [32, с. 58–59].

Формування організаційних та правових засад безпеки банківської діяльності визначається і як одна з функцій діяльності центробанків зарубіжних країн. Так, зокрема, Банківським кодексом Республіки Білорусь визначено, що однією з цілей діяльності Національного банку цієї держави є

розвиток і зміцнення банківської системи, а однією з найважливіших функцій центрального банку – здійснення регулювання діяльності банків і небанківських кредитно-фінансових організацій з метою їх безпечної та ліквідної діяльності та здійснення нагляду за нею [14, с. 8].

Згадуваний нами раніше М. І. Зубок розрізняє такі види безпеки банківської діяльності: особисту, колективну, економічну та інформаційну. При цьому науковець деталізує види безпеки таким чином:

– особиста безпека – це забезпечення ритмічної роботи, вільного пересування і відпочинку кожного працівника банку, яка досягається виконанням усіма працівниками застережних заходів, передбачених умовами та правилами роботи і нормами особистої поведінки, проведенням спеціальних охоронних заходів, вивченням і дотриманням кожним працівником правил поведінки в екстремальних умовах;

– колективна безпека – забезпечення планового й ефективного ритму роботи підрозділів банку, яка досягається створенням доброзичливих, сприятливих умов у колективах, дотриманням принципів справедливості, правильними підходами до стимулювання праці, постійним вивченням психологічного стану колективів банку, своєчасним виявленням напруженості у взаєминах працівників, клієнтів і акціонерів банку, запобіганням конфліктним ситуаціям і швидким вирішенням їх, виконанням режимних та охоронних заходів;

– економічна безпека – забезпечення умов для ефективного проведення банком операцій і здійснення угод, зберігання і раціонального використання кредитних та фінансових ресурсів банку, надійного зберігання і транспортування готівки та цінностей, правильної експлуатації техніки й обладнання установ банку, яка досягається виваженою політикою керівництва банку в усіх сферах банківської діяльності, яка забезпечує виправданий рівень допустимого ризику та ефективне вкладення коштів; розширений аналіз інформації та врахування особливостей ситуації у регіонах, країні та за її межами, прогнозування динаміки її розвитку; наявністю інформації про

внутрішнє та зовнішнє середовище діяльності банку, ділову, фінансову і виробничу активність клієнтів; створенням ефективного комплексу заходів захисту електронної системи платежів банку і запобіганням впливу коштів шляхом фальсифікації фінансових документів; наявністю таких, що відповідають встановленим вимогам, місць зберігання готівки, цінностей, технічних засобів, транспорту та обладнання установ банку, вмілою їх експлуатацією, грамотною організацією виконання режимно-охоронних заходів; забезпеченням ошадливого ставлення до майна банку, суворості і неминучої відповідальності за посягання на матеріальні засоби та за їх псування, ефективним плануванням і дотриманням правил пожежної безпеки;

– інформаційна безпека – формування інформаційних ресурсів банку та організація гарантованого їх захисту, яка досягається створенням у банку системи збору та обробки інформації, проведенням відповідних заходів щодо її зберігання та розподілу, визначенням категорій і статусу банківської інформації, порядку і правил доступу до неї, дотриманням усіма працівниками, клієнтами та акціонерами банку норм і правил роботи з банківською інформацією, своєчасним виявленням спроб і можливих каналів витоку інформації та їх перекриванням [32, с. 110–111].

Серед об'єктів захисту науковець Л.Коженьовскі виокремлює: фінансові ресурси, персонал банку, матеріальні засоби, інформаційні ресурси з обмеженим доступом [39, с. 150].

Водночас дослідження й публікації вітчизняних і зарубіжних науковців щодо проблем безпеки банківської діяльності присвячені здебільшого організаційним, технічним і правовим аспектам безпеки і, на нашу думку, не досліджено належним чином стан безпеки банківської діяльності як правової категорії. Відсутність чіткої класифікації компонентів банківської безпеки розмиває її сутність і тягне за собою абстрактні міркування про механізми її забезпечення. Ситуація, що склалася в науковому правовому забезпеченні формування системи фінансової безпеки комерційних банків в Україні, свідчить про прорахунки концептуального характеру.

Правові засади банківської сфери, що реально є цілісним явищем, не має адекватного теоретичного і методологічного системного відображення. Відсутня повноцінна законодавча база і для вирішення окремих завдань захисту банківських установ. Бракує досліджень, присвячених з'ясуванню базових правових понять. Так, досі недостатньо досліджені поняття «безпека банку» (безпека банківської діяльності, банківська безпека), економічна безпека банку та фінансова безпека комерційного банку, безпека банківської групи, безпека банківського сектору національної економіки, безпека центрального банку, безпека банківської системи, також немає науково обґрунтованої у правовій науці концепції та механізмів забезпечення фінансової безпеки банківської діяльності, системних описів видів і змісту загроз фінансовій безпеці банківських інститутів, банківського сектору і банківської системи, бракує ґрунтовної характеристики фінансових регуляторів безпеки та стабільності функціонування банківської системи.

Проведене автором випускної кваліфікаційної роботи дослідження безпеки банківської системи довело безперспективність епізодичної і кон'юнктурно зорієнтованої уваги до фінансової безпеки, виявило об'єктивну потребу в розробці концепції її формування і реалізації в системі економічних перетворень сучасної України для забезпечення стійкого і динамічного розвитку економіки країни.

Отже, від чіткого визначення сутності безпеки банківської діяльності, банківського сектору, центрального банку і банківської системи загалом залежить визначення і класифікація загроз, формування системи забезпечення їх фінансової безпеки, з'ясування місця і ролі різних суб'єктів у цій системі, обґрунтоване формулювання їх завдань і функцій.

Банківська безпека характеризується як правова категорія та визначається нами як стан стійкої життєдіяльності, за якого забезпечуються реалізація основних інтересів, пріоритетних цілей банків, захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів незалежно від умов їх функціонування.

Деякі дослідники-правознавці ототожнюють поняття «банківська безпека» і «безпека банку», визначаючи їх як сукупність зовнішніх і внутрішніх умов банківської діяльності, за яких потенційно небезпечні для банківської системи (окремого банку) дії чи обставини – попереджені, припинені або зведені до такого рівня, за якого вони не здатні завдати збитків установленому порядку банківської діяльності (функціонуванню банку, збереженню і відтворенню майна й інфраструктури банківської системи чи окремого банку) і перешкодити досягненню банком статутних цілей [11, с. 16–17].

Інші ж зазначають, що висвітлення питання про банківську безпеку в спеціальній літературі має дві особливості:

- по-перше, досліджуються різні аспекти грошово-кредитної політики країни з позиції забезпечення її безпеки, тобто аналіз цієї проблеми проводиться на макрорівні;

- по-друге, розглядається безпека банку як окремо взятої кредитної установи, інакше кажучи, проблема в цьому випадку вивчається на мікрорівні [28, с. 20].

Клективна безпека визначається дослідниками як забезпечення спокійного, планового і ефективного ритму роботи підрозділів банку. Досягається створенням доброзичливої, спокійної обстановки у колективах, додержанням принципів справедливості, правильними підходами до стимулювання праці, постійним вивченням психологічної обстановки в колективах банку, своєчасним виявленням напруженості у взаєминах працівників, клієнтів і акціонерів банку, запобіганням конфліктним ситуаціям і швидким вирішенням їх, виконанням режимних та охоронних заходів;

Серед проблем визначення банківської безпеки як правової категорії та правового регулювання захисту банківської діяльності дедалі більшої актуальності набуває необхідність забезпечення охорони фінансових ресурсів, захист інформації, майна й персоналу банку, створення дієвих механізмів захисту банківської системи.

1.2. Характеристика нормативно-правового регулювання безпеки банківської діяльності

Банківська система – провідна ланка фінансово-кредитної системи, а остання, у свою чергу, є складовою частини економічної системи будь-якого суспільства. Наявність власної, самостійної банківської системи є неодмінною ознакою незалежності держави, її економічного суверенітету.

Під поняттям «банківська система» у сучасній правовій науці розуміють сукупність фінансово-кредитних установ, провідними серед яких є банки, у їх взаємозв'язку і взаємодії, що обслуговують ринок грошових ресурсів. Ця система, як і будь-яка інша, має характеризуватись такими рисами як цілісність, спрямованість на досягнення певної мети, здатність до відтворення, безпека діяльності. Банківська діяльність по суті своїй – діяльність економічна, але оскільки вона потребує детального, послідовного правового регулювання та захисту безпеки такої діяльності з боку держави шляхом прийняття системи нормативно-правових актів, які гарантуватимуть різносторонню безпеку банківської діяльності. Тобто оскільки банківська діяльність здійснюється у відповідному правовому полі, то це є сукупність певних правовідносин.

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність», яким в 1991 році було започатковане створення власної банківської системи, банківська система України мала бути дворівневою і складатися з двох ланок: Національного банку України (надалі – НБУ) та мережі комерційних банків [65].

Вживання поняття «комерційний», як слушно зазначає Яременко С.М., мало підкреслити, що це – банки нового типу, недержавні, банки, які будують свою діяльність не за вказівками «зверху», а на договірних засадах, використовуючи власні і позичені грошові кошти, банки, які в умовах ринкової економіки обслуговують господарюючі суб'єкти всіх форм

власності, в т.ч. обов'язково – приватної і ставлять за мету отримання прибутку (доходу) [101, с. 33].

Як показують результати власних досліджень, у більшості розвинутих країн світу існує саме дворівнева банківська система. Загальновідомо, що банки – це справжня дієва система економічного організму суспільства, через яку здійснюється виконання Державного і місцевих бюджетів, взаєморозрахунки і платежі суб'єктів господарювання, а також кожного громадянина суспільства. Від стану банківської системи держави, ефективності її функціонування в значній мірі залежить і стан економіки в цілому. Тобто на банки покладалась дуже відповідальна функція: вони мали стати організаційно-фінансовими суб'єктами забезпечення реформ ринкового типу.

У перші роки незалежності України, коли відбувалося первісне нагромадження капіталу, банки та банківські установи нерідко вдавалися до некоректних методів отримання прибутків (цьому сприяла гіперінфляція) [21, с. 33]. Створена в Україні банківська система виявилась нездатною забезпечити необхідне накопичення кредитних ресурсів, обслуговувати повноцінний інвестиційний процес, стати активним суб'єктом капіталовкладень в економіку. Більшість комерційних банків була по суті відокремлена від реальних процесів в економіці, функціонувала головним чином за рахунок спекулятивних операцій на валютному ринку і не була зацікавлена в тому, щоб обслуговувати потреби економічного зростання.

Дану ситуацію можна пояснити не тільки економічною слабкістю банків, які виявились в значній мірі неспроможними виконувати покладені на них функції, а й відсутністю багатоступеневої системи забезпечення безпеки банківської діяльності та у значній мірі недосконалістю чинного законодавства у цій сфері.

Для подолання негативних наслідків ситуації необхідно було терміново вжити заходів щодо перебудови банківської системи, яка вже стала гальмом в

процесі реформування економіки України, а це, в свою чергу, вимагало суттєвого поліпшення правового забезпечення банківської діяльності.

Виходячи з цього, Верховна Рада України (надалі – ВР України) 7 грудня 2000 р. прийняла нову редакцію Закону України «Про банки і банківську діяльність» [65], який в значній мірі відповідає реаліям сьогодення.

Відповідно до цього закону банківська система залишається дворівневою, але тепер вона складається з НБУ та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України. Як бачимо, законодавець виключив поняття «комерційні», коли мова йде про другий рівень банківської системи, і взагалі в редакції Закону від 7 грудня 2000 року термін «комерційний» майже не вживається.

На наш погляд, така редакція ст. 4 Закону України «Про банки і банківську діяльність» не випадкова і вона свідчить, що ВР України орієнтує діяльність всіх банків другого рівня в першу чергу, не на комерційну (торговельну) діяльність, а на забезпечення стабільного, поступального розвитку сфери матеріального виробництва (промисловості, сільського господарства, будівництва тощо), а також вимагає формування системи безпеки банківської діяльності.

Слід звернути увагу, що за спеціалізацією банки поділяються на ощадні, інвестиційні, іпотечні, розрахункові (клірингові). Банк набуває статусу спеціалізованого банку у разі, якщо більше 50% його активів є активи одного типу, а банк набуває статусу спеціалізованого ощадного у разі, якщо більше 50% його пасивів є вкладками фізичних осіб [65].

Закон передбачає і гарантує економічну незалежність банків та безпеку їх фінансово-посередницької діяльності:

- вони мають право самостійно володіти, користуватися та розпоряджатися майном, що перебуває у їхній власності;
- держава, в тому числі і НБУ, не відповідає за зобов'язаннями банків, а банки не відповідають за зобов'язаннями держави, якщо інше не передбачено законом або договором;

- органам державної влади і органам самоврядування забороняється будь-яким чином впливати на керівництво чи працівників банків у ході виконання ними службових обов'язків або втручатись у діяльність банку, за винятком випадків, передбачених законом.

Сучасні організаційно-правові засади банківської діяльності регулюються таким чином, що банки створюються у формі (організаційно-правова форма банку) публічного акціонерного товариства або кооперативного банку. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо форми створення банків та розміру статутного капіталу» від 14 вересня 2006 р. [71] із числа організаційно-правових форм, в яких могли створюватись банки, виключені такі форми як «закрите акціонерне товариство» та «товариство з обмеженою відповідальністю».

Як особливість організаційно-правових засад банківської безпеки є той факт, що банки, створені у формі закритого акціонерного товариства або товариства з обмеженою відповідальністю, зобов'язані протягом 3-х років з дня набрання чинності вищезазначеного Закону привести свою організаційно-правову форму у відповідність з вимогами цього Закону. Із набранням чинності Закону України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 р. [61] та відповідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо форми створення банків та розміру статутного капіталу» від 24 липня 2009 р. [67] відкриті акціонерні товариства зобов'язувалися пройти перереєстрацію відповідно до вимог чинного законодавства і реєструватися у формі публічного акціонерного товариства.

Крім того ст. 7 Закону України «Про банки і банківську діяльність» передбачає створення державних банків, сто відсотків статутного капіталу яких належить державі. В Україні крім НБУ державними є Державний ощадний банк України, Державний експортно-імпортний банк України, а також здійснено рефінансування на націоналізацію Приватбанку, який має статус дещо невідповідний нормам законодавства на даний момент.

Проведені нами дослідження у ході підготовки випускної кваліфікаційної роботи показують, що державні банки мають більш потенційні можливості щодо забезпечення безпеки власної діяльності, оскільки вони засновується за рішенням Кабінету Міністрів України (надалі – КМ України) за наявності позитивного висновку НБУ. Позитивний висновок є обов'язковим також у разі ліквідації (реорганізації) державного банку (за винятком його ліквідації внаслідок неплатоспроможності).

Статут державного банку затверджується постановою КМ України, він повинен відповідати чинному законодавству та нормативно-правовим актам НБУ. При цьому в Законі про Державний бюджет України на відповідний рік мають бути передбачені витрати на формування статутного капіталу створеного державного банку [34, с. 45].

Ще одним доказом більших можливостей забезпечення діяльності державних банків є те, що органами управління державного банку є наглядова рада і правління банку, а органом контролю – ревізійна комісія, склад якої визначається наглядовою радою. Остання є вищим органом управління державного банку, її склад призначається ВР України, Президентом України та КМ України (по п'ять від кожної із зазначених сторін) терміном на 5 років [9, с. 44].

Аналізуючи банківське законодавство, слід звернути увагу, що за попередньою згодою НБУ банки мають право створювати банківські об'єднання таких типів як банківська корпорація, банківська холдингова група, фінансова холдингова група, а при дотриманні вимог антимонопольного законодавства бути учасниками промислово-фінансових груп [88, с. 45]. Таке об'єднання підлягає державній реєстрації шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків. Банк може бути учасником лише одного банківського об'єднання. Учасники банківського об'єднання несуть відповідальність за зобов'язаннями інших його учасників відповідно до укладеного між ними договору. Банківське об'єднання може бути ліквідовано за рішенням його учасників або з ініціативи НБУ за

рішенням суду у разі, якщо діяльність такого об'єднання суперечить антимонопольному законодавству України або загрожує інтересам вкладників банків чи стабільності банківської системи. Ліквідація об'єднання не припиняє діяльності банків – його учасників.

Досліджуючи правові засади безпеки банківської діяльності у контексті загальних засад, на нашу думку, доцільно звернути увагу на: порядок створення, реєстрації, ліцензування діяльності, реорганізації та ліквідації банків.

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність», банк – юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії НБУ здійснювати у сукупності такі операції:

- залучення у вклади грошових коштів (депозитів) фізичних та юридичних осіб;
- розміщувати зазначені кошти від свого імені, на власних умовах і на власний ризик;
- відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Отже, дії банків щодо здійснення вищезазначених операцій якраз і складають зміст поняття «банківська діяльність». Учасниками створення банку як юридичної особи можуть бути юридичні і фізичні особи, резиденти і нерезиденти (резиденти – фізичні особи (громадяни, іноземці, особи без громадянства), які мають постійне проживання в даній країні (для нас – в Україні), в т.ч. і ті, що перебувають за кордоном, а також юридичні особи, що знаходяться і зареєстровані в даній країні, в т.ч. з участю іноземних інвесторів, нерезиденти – фізичні особи та юридичні особи, які не мають зазначених ознак), а також держава (коли мова йде про створення державного банку) в особі КМ України або уповноважених ним органів) [63].

Особливістю забезпечення банківської безпеки є той факт, що серед учасників створення банку чинне законодавство виділяє таких, які мають істотну участь у банку, тобто пряме або опосередковане, самостійно або з іншими особами володіння 10 і більше відсотками (25, 50 і навіть 75)

статутного капіталу, що надає цій особі вирішального впливу на керівництво чи діяльність даного банку [34, с. 11].

За нашим переконанням, такі особи повинні мати:

- бездоганну особисту репутацію;
- відповідні професійні та управлінські здібності;
- порядність такої особи та відповідність її діяльності вимогам закону;
- документально підтверджену інформацію про задовільний фінансовий стан.

Слід акцентувати увагу на тому, що учасниками банку не можуть бути юридичні особи, в яких банк має істотну участь, об'єднання громадян, релігійні та благодійні організації.

Дієздатність банку (як елемент зовнішньої та внутрішньої безпеки), її межі та напрямки здійснення визначаються статутом, який затверджується засновниками і набуває чинності лише з моменту його реєстрації НБУ. У разі внесення змін до статуту таке рішення набирає сили також з моменту реєстрації таких змін НБУ. Реквізити статуту визначаються чинним законодавством – Законом України «Про банки і банківську діяльність».

Для державної реєстрації треба подати до НБУ документи, перелік яких також регламентується чинним законодавством. У разі позитивного рішення щодо реєстрації банку НБУ видає свідоцтво за встановленою ним формою. Відмова НБУ в державній реєстрації може мати місце тільки у випадках, передбачених Законом України «Про банки і банківську діяльність» і оформлена шляхом прийняття мотивованого рішення, яке надсилається уповноваженій особі банку.

Забезпечення банківської безпеки як елемента національної фінансово-економічної безпеки здійснюється в Україні шляхом ліцензування банківської діяльності, тобто банк має право її здійснювати тільки після отримання ліцензії НБУ. Така ліцензія надається НБУ на підставі клопотання банку за наявності документів, що підтверджують безпеку та стабільність його подальшого функціонування та діяльності:

- наявність сплаченого та зареєстрованого підписного капіталу банку;
- забезпеченість банку належним банківським обладнанням, комп'ютерною технікою, програмним забезпеченням та приміщеннями, відповідно до вимог НБУ;
- наявність як мінімум 3-х осіб, призначених членами правління (ради директорів) банку, які мають відповідну освіту та досвід, необхідний для управління банком [65].

НБУ може відмовити (протягом місяця з дня отримання документів) у наданні ліцензії, якщо зазначені умови не виконані банком протягом одного року з дати реєстрації банку. Відмова НБУ у наданні ліцензії є підставою для скасування державної реєстрації банку і початку процедури його ліквідації.

Банківська ліцензія, як документ безпекового пакету, не може передаватись третім особам. Надана НБУ ліцензія у випадках, передбачених Законом України «Про банки і банківську діяльність» та нормативно-правовими актами НБУ, може бути відкликана. Дане рішення НБУ має бути опубліковане в газеті «Урядовий кур'єр» або «Голос України» і є підставою для звернення до суду з позовом про ліквідацію банку.

Досліджуючі безпекознавчі аспекти банківської діяльності, звернемо увагу на важливий у структурі забезпечення банківської безпеки орган – спостережна рада банку. Цей орган обирається загальними зборами учасників з числа учасників банку або їх представників, і здійснює функції, які безпосередньо чи опосередковано впливають на стан безпеки банку:

- призначає і звільняє голову та членів правління (ради директорів) банку;
- контролює діяльність правління (ради директорів) банку;
- визначає зовнішнього аудитора;
- встановлює порядок проведення ревізій та контролю за фінансово-господарською діяльністю банку;
- приймає рішення щодо покриття збитків;

- приймає рішення щодо створення, реорганізації та ліквідації дочірніх підприємств, філій і представництв банку, затвердження їх статутів і положень тощо [83, с. 44].

Охарактеризувавши вплив нормативно-правового регулювання основних видів банківської діяльності та їх вплив на стабільність та безпеку окремого банку чи банківської системи у цілому, зазначимо наступне. На підставі ліцензії НБУ банки здійснюють досить широке коло операцій. Крім основних операцій, які визначають специфіку банку як юридичної особи, що функціонує у фінансовій сфері (про ці операції вже йшла мова вище) банки мають право також здійснювати такі операції та угоди:

- операції з валютними цінностями;
- емісію власних цінних паперів;
- організацію купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів;
- здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені, включаючи купівлю на первинному ринку цінних паперів з наступним їх перепродажем інвесторам (андеррайтинг);
- надання гарантій і поручительств та інших зобов'язань від третіх осіб, які передбачають їх виконання у грошовій формі;
- придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог та прийом платежів (факторинг);
- лізинг;
- послуги з відповідального зберігання та надання в оренду сейфів для зберігання цінностей та документів;
- випуск, купівлю, продаж і обслуговування чеків, векселів та інших оборотних платіжних інструментів;
- випуск банківських платіжних карток і здійснення операцій з використанням цих карток;

- надання консультативних та інформаційних послуг щодо банківських операцій [77, с. 12].

Разом з тим Закон України «Про банки і банківську діяльність» передбачає обмеження щодо діяльності банків, таким чином посилюючи нормативно-правові засади безпеки банківської діяльності. Так, банкам забороняється діяльність у сфері матеріального виробництва, торгівлі (за винятком реалізації пам'ятних, ювілейних, інвестиційних монет) та страхування, крім виконання функцій страхового посередника, а спеціалізованим банкам (за винятком ощадного) забороняється залучати вклади (депозити) від фізичних осіб в обсягах, що перевищують 5% капіталу банку.

Слід зазначити, що на стан фінансово-економічної безпеки кожного банку впливає такий фактор як провідні операції, які здійснюються як універсальними так і спеціалізованими банками, та визначаються як кредитні операції. Банк зобов'язаний мати підрозділ, функціями якого є надання кредитів та управління операціями, пов'язаними з кредитуванням. Для проведення спільного функціонування банки можуть укладати угоди про консорціумне кредитування. В рамках такої угоди банки-учасники встановлюють умови надання кредиту та призначають банк, відповідальний за виконання угоди.

Для забезпечення корпоративної банківської безпеки, банк зобов'язаний при наданні кредитів додержуватись основних принципів кредитування, перевіряти кредитоспроможність позичальників та наявність забезпечення кредитів, додержуватись встановлених НБУ вимог щодо концентрації ризиків. Банк не може надавати кредити під процент, ставка якого є нижчою від процентної ставки за кредитами, які бере сам банк, і процентної ставки, що виплачується ним по депозитах. Банк має право видавати бланкові (незабезпечені) кредити за умов додержання ним економічних нормативів; надання безпроцентних кредитів забороняється за винятком випадків, передбачених чинним законодавством.

В процесі здійснення банківської діяльності банки відкривають та ведуть кореспондентські рахунки у НБУ та інших банках в Україні і за її межами, банківські рахунки для фізичних та юридичних осіб у гривнях та іноземній валюті.

Банківські розрахунки проводяться у готівковій та безготівковій формах згідно з правилами, встановленими нормативно-правовими актами НБУ. У якості платіжних документів банки в Україні можуть використовувати платіжні доручення, платіжні вимоги, вимоги-доручення, векселі, чеки, банківські платіжні картки та інші платіжні інструменти, що застосовуються у міжнародній банківській практиці.

З метою забезпечення стабільності та безпеки у банківській системі, банкам забороняється укладати договори щодо обмеження конкуренції та умов надання кредитів, інших банківських послуг, встановлення процентних ставок та комісійної винагороди, а також вчиняти будь-які дії, спрямовані на впровадження у своїй практиці недобросовісної конкуренції. У разі встановлення фактів недобросовісної конкуренції щодо надання банком тих чи інших банківських послуг, то це є підставою для заборони цьому банку подальшого надання таких послуг або здійснення операцій.

Припинення діяльності банку як юридичної особи може здійснюватися шляхом реорганізації або ліквідації. У свою чергу, реорганізація банку за умови попереднього дозволу НБУ здійснюється, на добровільних засадах за рішенням його учасників (власників) або за рішенням НБУ.

Процес реорганізації банку може проходити шляхом:

- злиття, тобто припинення діяльності двох або кількох банків та передачі належного їм майна, прав та обов'язків до банку- правонаступника;
- приєднання, тобто припинення діяльності одного банку та передачі належного йому майна, коштів, прав та обов'язків іншому банку;
- поділу, тобто припинення діяльності одного банку та передачі належного йому майна, коштів, прав та обов'язків у відповідних частинах до банків, які створюються внаслідок реорганізації цього банку внаслідок поділу;

- виділення, тобто перетворення банку та передачі певної частини належного йому майна, коштів, прав та обов'язків до банку, який утворюється внаслідок реорганізації;

- зміни організаційно-правової форми банку.

У разі примусової реорганізації за рішенням НБУ угода про реорганізацію банку сторонами не підписується, проте умови про реорганізацію є обов'язковими для виконання усіма сторонами цього процесу. Банк вважається реорганізованим з моменту внесення НБУ змін до Державного реєстру банків.

Процес ліквідації банку може бути започаткований як з ініціативи власників банку, так і з ініціативи НБУ (у тому числі за заявою кредиторів). Ліквідація банку здійснюється у порядку, передбаченому Законом України «Про акціонерні товариства», Законом України «Про банки та банківську діяльність» та за згодою НБУ, а з ініціативи НБУ – відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» та нормативно-правових актів НБУ. На усіх стадіях ліквідації потребує посилення питання нормативно-правового забезпечення безпеки банківської діяльності.

Отже, необхідно підсумувати, що у банківській діяльності важливого значення набуває належне нормативно-правове забезпечення безпеки банків, сучасний аналіз стану якого заснований на характеристиках економічної, фінансової, організаційної, кадрової безпеки. Це означає, що комплексна безпека має відображати стан банку, за якого він здатний забезпечувати стабільність та розвиток своєї діяльності, на високому рівні захищати власні ресурси, адекватно і без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішньої і зовнішньої ситуації.

1.3. Роль, функції, повноваження НБУ в процесі регулювання безпеки банківської діяльності

На всіх етапах функціонування банківської системи країни провідну роль відіграє НБУ. Саме тому доцільно більш детально розглянути його правовий статус та вплив на формування безпеки банківської діяльності. Правовий статус НБУ як центрального банку, особливого центрального органу управління у фінансово-кредитній сфері визначається Конституцією України [44], Законом України «Про Національний банк України» [68] та в певній мірі Законом України «Про банки і банківську діяльність» (розділ IV) [65].

Слід відмітити, що безпека банківської системи державою забезпечується тим, що НБУ має статутний капітал, що є державною власністю. Розмір статутного капіталу може бути збільшений за рішенням Ради Національного банку, джерелами формування його статутного капіталу є доходи кошторису, а при необхідності – Державний бюджет України.

Згідно чинного законодавства України НБУ є економічно самостійним органом, який не відповідає за зобов'язаннями органів державної влади, а органи державної влади – за зобов'язаннями НБУ, а також НБУ не відповідає за зобов'язаннями інших банків, інші банки – за зобов'язаннями НБУ, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання.

Як юридична особа, НБУ має відокремлене майно, що є об'єктом права державної власності і перебуває у його повному господарському віданні, він може відкривати свої установи, філії та представництва і на території України, і за її межами.

Основна функція НБУ відповідно до Конституції України – забезпечення стабільності грошової одиниці – гривні і на виконання цієї функції НБУ сприяє дотриманню стабільності банківської системи, а також, у межах своїх повноважень, – цінової стабільності [44]. Серед інших функцій НБУ слід виділити такі провідні, як:

- визначає і проводить грошово-кредитну політику, розроблену Радою НБУ відповідно до Основних засад грошово-кредитної політики;
- монопольно здійснює емісію національної валюти України та організує її обіг;
- виступає кредитором останньої інстанції для банків і організує систему рефінансування (рефінансування – погашення старої заборгованості банків новою шляхом випуску нових позик, а частіше – шляхом заміни короткострокових зобов'язань довгостроковими);
- встановлює для банків правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів і майна;
- визначає систему, порядок і форми платежів, у т.ч. між банками;
- здійснює банківське регулювання та нагляд;
- веде офіційний реєстр банків, здійснює ліцензування банківської діяльності та операцій у передбачених законами випадках;
- складає платіжний баланс, здійснює його аналіз та прогнозування;
- представляє інтереси України в центральних банках інших держав, міжнародних банках та інших кредитних установах [95].

Керівними органами НБУ є Рада НБУ та правління НБУ. До складу Ради НБУ входять 7 членів, призначених Президентом України, 7 членів, призначених Верховною Радою України, та Голова НБУ, який призначається на посаду Верховною Радою України за поданням президента України. Строк повноважень членів Ради НБУ – сім років, крім Голови, який входить до складу Ради на строк здійснення ним повноважень за посадою (призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Президента України строком на 5 років). Голова Ради НБУ та його заступник обираються Радою строком на 3 роки.

Рада НБУ має досить широке коло повноважень, які фактично визначають всі параметри безпеки у діяльності НБУ, а саме:

- щорічно до 15 вересня розробляє Основні засади грошово-кредитної політики і вносить їх Верховній Раді України для інформування, здійснює контроль за виконанням Основних засад грошово-кредитної політики;
- здійснює аналіз впливу грошово-кредитної політики України на стан соціально-економічного розвитку України та розробляє пропозиції щодо внесення відповідних змін до неї;
- затверджує кошторис доходів та витрат НБУ і подає Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України прогнозовані відомості про сальдо кошторису для включення до проекту бюджету України на наступний рік;
- приймає рішення про збільшення розміру статутного капіталу НБУ;
- визначає аудиторську компанію для проведення аудиторської перевірки НБУ, розглядає аудиторський висновок та затверджує бухгалтерський баланс НБУ;
- затверджує щорічно звіт про виконання кошторису НБУ та розподіл прибутку за звітний бюджетний рік;
- затверджує рішення правління НБУ про участь у міжнародних фінансових організаціях;
- вносить рекомендації правлінню НБУ в межах розроблених Основних засад грошово-кредитної політики;
- вносить рекомендації Кабінету Міністрів України стосовно впливу політики державних запозичень та податкової політики на стан грошово-кредитної сфери України;
- з метою забезпечення виконання Основних засад грошово-кредитної політики має право застосування відкладального вето щодо рішень Правління НБУ. Засідання Ради НБУ проводиться не рідше одного разу на квартал [78].

У разі неодноразового невиконання або неналежного виконання Правлінням НБУ рішень Ради, які є обов'язковими для Правління, Рада НБУ має право звернутися до Голови НБУ або до Верховної Ради України та Президента України з викладенням своїх позицій.

Правління НБУ згідно з Основними засадами грошово-кредитної політики через відповідні монетарні інструменти та інші засоби банківського регулювання забезпечує реалізацію грошово-кредитної політики, організує виконання інших функцій НБУ.

Кількісний та персональний склад Правління затверджується Радою НБУ за поданням Голови НБУ, який очолює Правління. Заступники Голови НБУ входять до складу Правління за посадою.

До повноважень Правління НБУ, зокрема, відносять прийняття рішень щодо:

- економічних засобів та монетарних методів, необхідних для реалізації Основних засад грошово-кредитної політики;
- емісії валюти України та вилучення з обігу банкнот і монет; зміни процентних ставок НБУ;
- диверсифікації активів НБУ та їх ліквідності;
- формування резервів та покриття фінансових ризиків НБУ;
- розподілу прибутку та порядку відрахувань доходів до Держбюджету України;
- мінімального розміру золотовалютних резервів НБУ;
- встановлення мінімуму операцій НБУ на відкритому ринку;
- перелік цінних паперів та інших цінностей, придатних для забезпечення кредитів НБУ;
- умов допуску іноземного капіталу до банківської системи України;
- встановлення економічних нормативів для банків;
- розміру та порядку формування обов'язкових резервів для банків;
- застосування доходів впливу до банків та інших осіб, діяльність яких перевіряється НБУ;
- створення та ліквідації підприємств та установ НБУ;
- подає на затвердження Раді НБУ річний звіт НБУ, проект кошторису доходів та витрат на наступний рік та інші документи;

- визначає організаційні основи та структуру НБУ, затверджує положення про структурні підрозділи;
- затверджує штатний розпис НБУ та форми оплати праці;
- установлює порядок надання ліцензій банкам, інших ліцензій юридичним особам на здійснення окремих банківських операцій;
- видає нормативно-правові акти НБУ;
- затверджує регламент Правління НБУ.

Структура НБУ будується за принципом централізації з вертикальним підпорядкуванням і складається з таких підрозділів: центральний апарат, філії (територіальні управління), розрахункові палати; Банкотно-монетний двір, фабрика банкотного паперу, Державна скарбниця України, Центральне сховище, спеціалізовані підприємства, банківські навчальні заклади та інші структурні одиниці і підрозділи.

Як вже зазначалось, однією з провідних функцій НБУ є регулювання діяльності та безпеки банків та нагляд за її здійсненням, що має за мету забезпечення безпеки та фінансової стабільності банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів.

Державне регулювання діяльності банків та забезпечення безпеки такої діяльності здійснюється НБУ у таких формах:

I. Адміністративне регулювання, яке реалізується шляхом :

- реєстрації банків і ліцензування їх діяльності;
- встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків;
- застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру;
- нагляду за діяльністю банків;
- надання рекомендацій щодо діяльності банків.

II. Індикативне регулювання, яке реалізується шляхом:

- встановлення обов'язкових економічних нормативів;
- визначення норм обов'язкових резервів для банків;
- встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій (активні операції банків – процес вкладання

власного, залученого та запозиченого капіталу в різні види кредитно-грошових операцій; серед активних операцій банків виділяють кредитні, інвестиції в цінні папери, касові та інші, тоді як пасивні операції банків – операції, з допомогою яких банки акумулюють грошові ресурси для наступного здійснення активних операцій, насамперед кредитних);

- визначення процентної політики;
- рефінансування банків;
- кореспондентських відносин;
- управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції;
- операції з цінними паперами на відкритому ринку;
- імпорту та експорту капіталу.

Наглядова діяльність НБУ охоплює всі банки, їх підрозділи, афілійованих та споріднених осіб банків на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні, а також інших юридичних та фізичних осіб у частині дотримання чинного законодавства щодо здійснення банківської діяльності.

При здійсненні банківського нагляду НБУ має право вимагати від банків та їх керівників усунення порушення банківського законодавства, виконання нормативно-правових актів НБУ для уникнення або подолання небажаних наслідків, що можуть поставити під загрозу безпеку коштів, довірених таким банкам, або завдати шкоди належному веденню банківської діяльності.

Банк зобов'язаний подавати НБУ фінансову і статистичну звітність щодо його роботи, операцій, ліквідності, платоспроможності, прибутковості, а також інформацію афілійованих осіб банку з метою оцінки фінансового стану банку. Фінансовим роком вважається календарний рік, який починається 1 січня і закінчується 31 грудня. Фінансова звітність банків має бути щорічно перевірена аудитором, який має сертифікат НБУ на аудиторську перевірку банківських установ [27, с. 55].

Кожний банк є об'єктом перевірки на місці інспекторами НБУ чи аудиторами, призначеними НБУ. Такі перевірки здійснюються відповідно до плану, затвердженого НБУ, і мають за мету визначення рівня безпеки і стабільності операцій банку, достовірності звітності банку і дотримання ним законодавства України про банки і банківську діяльність, а також нормативно-правових актів НБУ.

У разі порушення банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки НБУ, банківського законодавства, нормативно-правових актів НБУ або здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, НБУ має право застосувати такі заходи впливу, які адекватні вчиненому порушенню:

- письмове застереження щодо припинення порушення та вжиття необхідних заходів для виправлення ситуації, зменшення невикористаних витрат банку;

- скликання загальних зборів учасників, спостережної ради банку, правління (ради директорів) для прийняття програми фінансового оздоровлення банку або плану його реорганізації;

- укладання письмової угоди з банком, за якою банк чи визначена угодою особа зобов'язується вжити заходів для усунення порушень, поліпшення фінансового стану тощо;

- видати розпорядження щодо зупинення виплати дивідендів або розподілу капіталу; встановлення для банку підвищених економічних нормативів; підвищення резервів на покриття можливих збитків; обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів операцій з високим рівнем ризику; заборони надавати бланкові кредити; накладання штрафів на керівників банків (до ста неоподаткованих мінімумів громадян) та на банки як юридичні особи (у розмірі не більше 1% від суми зареєстрованого статутного фонду); реорганізації банку; призначення тимчасової адміністрації та інші.

У разі порушення чинного банківського законодавства чи нормативно-правових актів НБУ, що спричинило значну втрату активів або доходів, і

настанні ознак неплатоспроможності банку НБУ має право відкликати ліцензію та ініціювати процедуру ліквідації банку згідно з положеннями Закону України «Про банки і банківську діяльність» [65].

Сучасний етап розвитку забезпечення безпеки функціонування банківської системи України, який розпочався після прийняття ВР України законів України «Про Національний банк України» (1999 р.) та нової редакції «Про банки і банківську діяльність» (2000 р.), внесення суттєвих змін до зазначених законів у 2006 р. засвідчують прагнення України створити банківське законодавство із орієнтацією на законодавство Європейського Союзу (надалі – ЄС) та сучасну міжнародну практику, а таке законодавство має базуватися на Міжнародних стандартах фінансової звітності, запровадженні системи гарантування вкладів фізичних осіб, створенні національної платіжної системи на основі передових комп'ютерних технологій, постійному удосконаленні банківського нагляду з боку центрального банку країни (для України – з боку НБУ) і як результат удосконалення банківського законодавства. Практика свідчить, що за останні 10 років спостерігається стійка позитивна динаміка основних показників банківської діяльності в Україні.

Більшість проблем, які негативно позначаються на розвитку правових механізмів забезпечення безпеки банківської системи України, на думку фахівців, лежать власне поза площиною самої банківської системи і серед них слід, насамперед, виділити такі:

- повільні темпи ринкової трансформації в Україні;
- прояви адміністративного впливу з боку органів державної влади на діяльність окремих банків;
- слабкий та недостатньо прозорий фінансовий стан значної частини суб'єктів господарювання, низька платіжна дисципліна;
- надмірний податковий тиск та існування численних податкових пільг;
- слабкий розвиток інфраструктури ринку землі та нерухомості і законодавчі обмеження операцій на цьому ринку;

- слабкість законодавчого захисту прав кредиторів, включаючи серйозні недоліки правозастосування.

Разом з тим, розвиток механізмів забезпечення безпеки банківської системи України стримується і за рахунок проблем, які притаманні суто банківській системі, а саме:

- недостатній рівень капіталізації банківської системи;
- відсутність у більшості банків ефективних механізмів та інструментів управління ризиками, планування та стратегії розвитку;
- низька рентабельність активів банків через загальну низьку їх якість;
- низький рівень банківського менеджменту та корпоративного управління;
- недостатня ефективність банківського нагляду, зокрема в частині нагляду на основі оцінки ризиків банківської діяльності.

Подальша розбудова без пекових державних та корпоративних засад банківської системи має стати органічною складовою загальних зусиль з боку усіх гілок влади та НБУ в напрямі зміцнення економіки держави. У зв'язку з цим основними цілями подальшого розвитку банківської системи України мають стати:

- зміцнення банківської системи України, підвищення її стійкості до криз;
- зміцнення довіри до банківської системи з боку вкладників та інвесторів;
- активізація діяльності банків щодо залучення коштів та їх трансформація в кредити для реального сектору економіки;
- поглиблення інтеграції банківської системи України в світовий фінансовий простір.

Для реалізації зазначених цілей – за рекомендаціями НБУ [19] слід виконати такі пріоритетні завдання:

- підвищити рівень капіталізації банків;
- підвищити рівень корпоративного управління в банках;

- удосконалити систему управління безпеки та внутрішнього (корпоративного) контролю;
- удосконалити практику регулювання та нагляду за банківською діяльністю з боку державних контролюючих органів;
- забезпечити прозорість функціонування банківської системи;
- законодавчо забезпечити захист прав кредиторів та вкладників;
- збільшити обсяг продуктів та послуг на банківському ринках;
- запобігати та протидіяти легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму;
- продовжити роботу з адаптації банківського законодавства України до законодавства ЄС, рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду та інших міжнародних організацій.

У зв'язку з підписанням Україною протоколу про вступ до Світової організації торгівлі (надалі – СОТ) та руху до Європейського Союзу виникає нагальна потреба у найшвидшому продовженні процесу адаптації безпекового законодавства України, до законодавства ЄС, до норм і правил, за якими функціонують міжнародні фінансово-кредитні організації. На тлі глобалізації світових економічних процесів України належить зробити справжній прорив щодо підвищення безпеки банківської системи, яка нині суттєво поступається банківським системам інших країн.

Отже, подальший розвиток безпеки банківської діяльності в Україні має здійснюватись саме у цих напрямках і, в першу чергу, у напрямку удосконалення банківського законодавства у сфері забезпечення безпеки банківської діяльності, що передбачає тісну взаємодію всіх гілок державної влади та стабільності вітчизняної банківської системи.

РОЗДІЛ II

СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СИСТЕМИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Економічна безпека банківської системи як елемент національної безпеки держави

На сучасному етапі стан української банківської системи характеризується як нестійкий, що підриває довіру до банків як з боку громадян, так і з боку професійних учасників фінансового ринку, регулюючих осіб, економічних агентів-підприємців, аналітиків та науковців. Усі верстви суспільства зацікавлені в стабільній, надійній та безперебійній роботі банків, але кожна з них по-різному оцінює ступінь загроз діяльності банків й пропонує різні заходи щодо покращення стану.

Стрімке скорочення кількості українських банків за різних умов та зниження якості роботи тих, що ще діють, негативно відбилася як на рівні життя та платоспроможності населення, так і на фінансовому стані промислових, сільськогосподарчих, торгівельних підприємств й установ, що, в свою чергу, не дозволяє вийти економіці України на шлях розвитку.

Відновлення та підтримання належного рівня фінансової безпеки банків можливо лише за умов відбудови системи виявлення, класифікації, локалізації загроз та регулювання ризиків банків в умовах мінливого зовнішнього середовища. Якість та ефективність побудованої системи фінансової безпеки банків неможливо оцінити прямими фінансовими показниками, тому що головна мета її діяльності – це недопущення реалізації потенційних загроз.

Одним із провідних елементів, що можуть підвищити рівень фінансової безпеки держави, є підвищення рівня стабільності й розвитку банківського сектора від загроз зовнішнього та внутрішнього характеру, тобто шляхом забезпечення фінансової безпеки банківського сектору, який має велике значення для соціально-економічного розвитку держави.

Останні декілька років нами спостерігається зниження довіри до банків, саме це ставало як причиною, так і наслідком погіршення стану фінансової безпеки держави загалом. Ураховуючи фактор глобалізації, можемо констатувати, що вітчизняна банківська система взаємопов'язана з міжнародною банківською системою.

Потрібно відзначити як негативне той факт, що у вітчизняній науковій правовій літературі небагато наукових публікацій, які присвячені правовому забезпеченню банківської безпеки держави. У публікаціях науковців-правників описано переважно банківську безпеку держави як стан відносин, але практично не розглядається банківська безпека держави як структурний елемент фінансової безпеки держави.

Беручи до уваги відомі нам дослідження, можна говорити про недостатню розробку проблем правового забезпечення банківської безпеки держави. Саме тому цікавість тематики випускної кваліфікаційної роботи викликана дослідженням загальних правових засад безпеки банківської діяльності, а також визначенням правового забезпечення банківської безпеки держави як структурного елемента фінансової безпеки держави та її вплив на добробут громадян нашої держави.

Можемо констатувати той факт, що вітчизняне правове регулювання фінансової безпеки банків стає не лише національною, а й міжнародною проблемою. Для підтримання рівня протистояння в боротьбі з шахрайством було створено Міжнародну асоціацію з питань безпеки в банківській справі, основним завданням якої є сприяння обміну інформацією й надання взаємної допомоги в запобіганні діям, спрямованим проти законної діяльності банків [78, с. 44].

Заглиблюючись у дослідження доного питання, доходимо висновку, що повномасштабне забезпечення фінансової безпеки банківської системи загалом та окремих її структурних елементів є складною й багатогранною проблемою, що потребує належного та всебічного правового регулювання. З боку законодавця нормативне закріплення поняття «банківська безпека»

наявне тільки в Наказі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277, де зазначається, що банківська безпека – це рівень фінансової стійкості банківських установ держави, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни й захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування [85, с. 81].

Детально проаналізувавши норми Закону України «Про банки і банківську діяльність» [65], дійшли висновку, що стаття 2 цього закону буде мати логічне завершення, якщо її доповнити визначенням поняття «банківська безпека держави» такого змісту: банківська безпека держави – це стан загальнодержавних заходів щодо недопущення та запобігання уявним і потенційним загрозам функціонуванню банківської системи держави.

Низка науковців досліджували й вивчали правові засади забезпечення фінансової безпеки банківської діяльності. Так, наприклад, М. А. Ямков висловлює позицію, згідно з якою фінансова безпека банку визначається стабільністю і стійкістю фінансового стану банку, ступенем ефективності фінансово-економічної діяльності, рівнем контролю за зовнішніми та внутрішніми ризиками [97, с. 180].

Водночас С. М. Яременко розширює правову позицію М. А. Ямкова, визначає фінансову безпеку банку як динамічний стан, за якого банк юридично й технічно здатний виконувати та реально виконує властиві йому функції; забезпечує стійкий захист життєво важливих соціально-економічних інтересів громадян, суб'єктів господарювання, суспільства й держави від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз [99, с. 180].

Заслуговує на визнання думка В. А. Семенова, який пропонує розглядати банківську безпеку як стан найефективнішого використання корпоративних ресурсів банку, що відображається через найкращі значення фінансових показників прибутковості та рентабельності, якості управління й використання основних та оборотних коштів банку [83, с. 4].

Банківську безпеку, яка забезпечується державою за допомогою системи нормативно-правових актів, вважаємо за доцільне розглядати як стан, за якого забезпечуються умови для поступального й ефективного функціонування банківської системи, збільшення частки прибутку та направлення її функціонування на підвищення рівня соціально-економічного розвитку держави.

За вищевизначених умов банківська діяльність максимально захищена правовими засобами від різного роду деструктивних діянь і фінансової ситуації, що може виникати як усередині, так і ззовні банківської системи держави. Звідси схилиємося до думки, що банківська система є доволі взаємопов'язаним механізмом, тому рівень її нерозривно пов'язаний із фінансовою безпекою кожного окремого банку. Навіть незначні на перший погляд проблеми в банківській системі можуть призвести до фатальних наслідків у роботі окремих банків, а отже, похитнути безпеку банківської системи загалом.

Залежність безпеки кожного окремого банку від рівня безпеки банківської системи загалом зумовлюється різноманітністю інтересів суб'єктів ринку банківських послуг і значною обмеженістю фінансових резервів окремого банку, а також джерел її формування. Потрібно враховувати й ризикованість здійснення банківських операцій в умовах фінансової кризи в державі та зростання на цьому фоні рівня злочинності в кредитно-фінансовій сфері.

На нашу думку, безпеку банку можна визначити як стан захищеності інтересів власників (інвесторів, партнерів) і керівництва банку, матеріальних цінностей, а також інформаційних ресурсів від внутрішніх і зовнішніх загроз. Банківська безпека має комплексний характер, охоплює безпеку банку як організації, безпеку дій банківського персоналу, безпеку виконання банківських операцій, інформаційну безпеку.

Докризовий період у розвитку правового регулювання фінансової системи держави засвідчив, що банківська система України була однією з

найбільш інвестиційно-привабливих сфер. У сучасних кризових умовах значно посилюється конкуренція в банківському секторі, а надійність і подальший розвиток банківської системи України прямо залежить від ефективності діяльності вже наявних банків. У цих умовах особливої ваги набуває вміння ефективно управляти доходами банків, тобто розпоряджатися результатами їх діяльності.

У банківському секторі спостерігається високий ступінь ризикованості діяльності, низький рівень капіталізації банків, велика частка проблемних позичок, недостатній розвиток асортименту банківських послуг та ряд інших важливих проблем. Вищеперераховані фактори спричиняють підвищення рівня неплатоспроможності багатьох банків або ліквідації окремих із них, тобто знано погіршується рівень їх фінансової безпеки. Відзначимо, що знижується і якість послуг, що надаються вітчизняними банками.

Проведені у випускній кваліфікаційній роботі дослідження щодо недостатнього правового регулювання ряду факторів, що впливають на зниження рівня безпеки банківської діяльності дають можливість виділити такі основні:

- неповернення коштів за кредитами (передусім довгостроковими іпотечними); – непрогнозовані коливання курсу вітчизняної валюти;
- неможливість вчасно розраховуватися з іноземними кредиторами [19, с. 45–46].

Багато в чому допомагає боротися з відсутністю чіткої системи забезпечення безпеки банківської діяльності держава шляхом прийняття законодавчих актів ВР України та документів розпорядчо-регулюючого напрямку НБУ. Зокрема, до засобів зниження ризиків безпечної діяльності слід віднести капіталізацію українських банків щороку підвищується переважно за рахунок вливань капіталу з боку держави або іноземних банків-партнерів.

Незважаючи на вищезгадане, прогноз розвитку вітчизняної банківської системи залишається негативним. Попри все, банківський сектор розвивається, хоча й не так стрімко й упевнено, як необхідно для стримування

негативних процесів соціально-економічного розвитку держави. Проте існує й низка чинників, які можуть призвести до нової, більш глибокої кризи в банківському секторі України, передусім це стосується зниження рівня захищеності, а також негативних із погляду фінансової безпеки структурних змін в активах банків.

Перераховані вище особливості вимагають від банків підвищення ефективності без пекової діяльності, удосконалення комплексних підходів до забезпечення власної фінансової стійкості та безпеки за допомогою більш повного використання всіх наявних для цього можливостей, що можна реалізовувати шляхом:

- утворення банківських об'єднань;
- більш ефективного управління банківською діяльністю в умовах нестабільного зовнішнього середовища;
- входження банків до різного роду фінансовопромислових об'єднань;
- фінансового оздоровлення банків за допомогою реорганізації через злиття й приєднання;
- підвищення рівня використання всього спектру банківських інструментів і послуг [3, с. 55].

У світовій практиці зроблено вже досить багато для відвернення великої кількості різноманітних загроз безпеці банків або мінімізації їх негативних наслідків. Усе ж ці питання потребують комплексного підходу до їх аналізу та системного розроблення заходів для подальшого запобігання їм.

Досить важливим є питання впровадження принципів міжнародних домовленостей «Базель II», що вироблені для більш якісного забезпечення банківської безпеки й зосереджуються на дворівневому управлінні діяльністю банків, а саме: на зовнішньому нагляді та контролі банківської діяльності, а також на спонуканні банків до розроблення внутрішніх систем показників та індикаторів [3, с. 76].

Правові засади фінансової стратегії забезпечення банківської безпеки можна розглядати як систему нормативно-правових заходів стратегічного й

тактичного планування для досягнення максимальної платоспроможності і стійкості комерційного банку й можливості його протистояння загрозам фінансового характеру. Основною метою цієї стратегії має бути збільшення прибутковості діяльності банку та розширення його позицій на ринку банківських послуг.

Також слід відзначити, що величезний вплив на стратегію безпеки банківської системи має чинне законодавство, а також уміння адаптуватись до його змін з боку керівництва банків. З боку держави ключовими напрямками застосування організаційно-управлінських заходів щодо підвищення безпеки банківської діяльності та стійкості фінансової сфери є такі:

- використання нових механізмів грошово-кредитного регулювання з боку центрального банку;
- посилення нагляду за якістю капіталу фінансових установ, ліквідністю й ризиками;
- підвищення рівня прозорості фінансових операцій;
- підвищення оперативності реагування на ризики органів регулювання та нагляду.

Стратегія фінансової безпеки банків формується відповідно до економічних нормативів НБУ. За нашим переконанням, основними заходами для обмеження негативного впливу загроз на стан банку мають бути такі:

- формування корпоративної системи інформаційної безпеки діяльності кожного банку, а також міжбанківський обмін інформацією;
- проведення виваженої кадрової політики;
- участь банку в загальнодержавних і регіональних проектах;
- підвищення ефективності й зниження собівартості банківських послуг;
- аналіз контрагентів;
- уведення в керівні колегіальні органи великих підприємств-позичальників представників банку;
- приділення великої уваги посиленню прозорості фінансового стану банку;

– уникнення залежності від політичних змін у державі. У складних фінансових умовах підвищується необхідність додаткових заходів, спрямованих на подолання ризиків, що характерні для конкретної фінансової ситуації [19, с. 54].

Прикладом вищезгаданого може слугувати ситуація стосовно нестачі внутрішніх джерел капіталізації, що зумовлює посилення залежності банків від іноземних інвесторів.

На підставі проведених досліджень обґрунтована доцільність впровадження в практичну діяльність банків системи правового регулювання превентивного виявлення потенційних загроз та усунення ризиків фінансової безпеці банків. Проведені наукові розвідки стали підставою для низки висновків, які полягають у наступному.

Конкретизована дефініція фінансової безпеки банківських установ, під якою розуміється такий стан банку, за якого він має можливість ефективно протистояти існуючим загрозам його діяльності, прогнозувати й уникати можливих ризиків, при цьому рух його фінансових потоків є безперервним й достатнім для реалізації стратегії стійкого розвитку.

Запропоноване визначення підкреслює необхідність досягнення та законодавчого та підзаконного підтримання безперервного руху фінансових потоків, що надає можливість розробляти більш передбачувальні та якісні прогнози фінансової стійкості банку, а також робити корегування поточних фінансових планів.

Удосконалено логіко-функціональну схему дії системи превентивного розпізнання потенційних загроз та усунення ризиків фінансової безпеці банків за рахунок виокремлення трьох рівнів досліджень: функціонального, методологічного та об'єктно-цільового, що дають змогу вчасно визначати загрози, не допускати їх практичної реалізації у вигляді ризиків, за рахунок чого можливо досягти та підтримувати фінансову безпеку банку.

Дістало подальшого розвитку поняття загроз фінансової безпеці. Як слушно зазначає Г. О. Пастернак-Таранушенко, загрози фінансової безпеці

банку – це будьякі явища чи дії, настання яких може нанести банку шкоду фінансового (збитки, недоотримання доходів, втрата капіталу, пошкодження майна та ін.) й нефінансового (втрата довіри, зниження кредитного рейтингу, втрата клієнтів, контрагентів та ключових співробітників та ін.) характеру, сукупна дія яких може призвести до банкрутства банку [57, с. 128].

Специфіка загроз фінансовій безпеці банку у тому, що ці явища можуть бути як реальними, що реалізуються з певною вірогідністю, тобто стають ризиком і можуть бути кількісно оцінені, так і потенційними, що не відбуваються в дійсності (наприклад: чутки про злиття, введення державного нагляду до банку або новий жорсткий законопроект), але провокують паніку, коливання на ринку капіталів й призводять до тих самих негативних наслідків, що й реальні.

Таким чином виявляється ефект правової неурегульованості ірраціональних очікувань, що є наслідком зменшення довіри. Розширено перелік загроз, які формуються за різними факторами, що дало змогу удосконалити класифікацію загроз фінансовій безпеці банків за рахунок введення сучасних нових тенденцій та реалій, до яких віднесено підвищення впливу техногенних факторів та загострення конфліктів різних рівнів, таких як військові, корпоративні, засновницькі, банк – персонал, банк – клієнт.

Застосування цієї класифікації сприяє оптимізації процесу правового регулювання факторами ризиків задля підвищення керованості фінансів банку в умовах мінливого зовнішнього середовища. При побудові системи заходів правового регулювання слід враховувати сучасні тенденції зміни фінансового середовища:

- загрози постійно змінюються, розширюються, трансформуються та виникають принципово нові;
- з'являються нові ризики та спостерігається їх кумулятивний ефект, очікування клієнтів збільшуються в умовах браку ресурсів, з'являються нові технології та аналітичні інструменти.

Тому кожний банк повинен мати нормативно закріплену програму вдосконалення заходів упізнання, класифікації, прогнозування та знешкодження потенційних загроз. При цьому ця система, за нашим глибоким переконанням, повинна мати:

- повну автоматизацію рішень з мінімальним ручним вторгненням;
- вбудовані передові аналітичні моделі врахування спотвореної інформації;
- гнучке та плідне співробітництво з клієнтами;
- стійкість до зміни нормативно-правової бази та неправомірних дій конкурентів й злочинців.

Передусім шляхом внесення відповідних змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» в практику українських банків слід вводити європейські традиції правового регулювання зазначених відносин та культуру роботи з ризиками, що передбачають використання аналітичних талантів окремих фахівців та технічні можливості сучасних технологій.

Основним результатом банків у сфері побудови системи правових засад корпоративної фінансової безпеки повинно стати формування репутації добропорядного банку, а для Національного банку України, як державного регулятора – відновлення рівня довіри до всієї банківської системи. Питання погодження інструментарію фінансової безпеки та зміни показників фінансових потоків та результатів діяльності банку залишилися відкритими та потребують подальших досліджень.

Проведені авторські дослідження за даною проблематикою дали можливість сформувати для даного підрозділу випускної кваліфікаційної роботи висновки про те, що для підтримання фінансової безпеки банківської системи необхідний такий комплекс заходів правового регулювання:

- розроблення механізмів заміщення зовнішніх ресурсів;
- розміщення бюджетних коштів у банківській системі та залучення коштів населення;

- розширення ресурсних можливостей банківської системи й інструментів для управління нею;
- регулювання руху капіталів у напрямі зняття обмежень на приплив капіталу й посилення контролю за його відпливом за тіньовими схемами;
- поглиблення співпраці банків із центральним банком;
- посилення контролю за спекулятивними операціями;
- зниження рівня надлишкової грошової маси для обмеження її впливу на курс вітчизняної валюти.

На нашу думку, загрози фінансовій безпеці банку – це будь-які явища чи дії, настання яких може нанести банку шкоду фінансового (збитки, недоотримання доходів, втрата капіталу, пошкодження майна та ін.) й нефінансового (втрата довіри, зниження кредитного рейтингу, втрата клієнтів, контрагентів та ключових співробітників та ін.) характеру, сукупна дія яких може призвести до банкрутства банку. Специфіка правового регулювання уникнення загроз фінансовій безпеці банку у тому, що ці явища можуть бути як реальними, що реалізуються з певною вірогідністю, тобто стають ризиком і можуть бути кількісно оцінені, так і потенційними, що не відбуваються в дійсності, але провокують паніку, коливання на ринку капіталів і призводять до тих самих негативних наслідків, що й реальні.

Таким чином, завданням для розроблення пропозицій у процесі подальшого наукового дослідження банківської безпеки як фінансової безпеки держави у правовій науці сучасного безпекознавства є формування розгалуженої мережі інструментів і регуляторів, які спроможні модернізувати фінансову безпеку банківської системи України в напрямі підвищення її антикризової стійкості та націлення спектру основного фінансово-економічного розвитку на застосування кращих зразків зарубіжного досвіду без пекових традицій.

2.2. Інформаційна безпека банківської діяльності

Становлення України як правової держави та подолання існуючих сучасних загроз державному суверенітету у результаті анексії частини території нашої держави та збройного конфлікту на території окремих областей зумовлює реформування усіх сфер життя суспільства, зокрема правовідносин в економічній, фінансовій сфері, які в значній мірі ґрунтуються на ефективній банківській діяльності.

Зважаючи на те, що банківська система будь-якої сучасної держави не існує відмежовано та автономно, а перебуває у тісному взаємозв'язку із банківськими системами інших держав і міжнародними банківськими організаціями, проблема забезпечення надійності, безпечності, стабільності банківської діяльності виходить далеко за межі внутрішньодержавного нормативно-правового регулювання.

Стрімка інформатизація та розвиток глобальних інформаційно-комунікаційних мереж окрім автоматизації звичних банківських процесів ще й постійно надають можливості створення нових банківських продуктів (послуг) (сьогодні це «SMS-банкінг», «Інтернет-банкінг», «WebMoney Banking» тощо) [92].

В умовах значної залежності банківської діяльності від надійності інформаційних технологій, які вона використовує, забезпечення інформаційної безпеки стає однією з фундаментальних засад існування банківської системи взагалі. Одним з основних напрямів забезпечення інформаційної безпеки будь-якої банківської установи є охорона банківської таємниці.

У структурі інформаційної безпеки банківської установи О.Г. Даніляк виділяє такі основні складові:

- безпека інформаційних ресурсів;
- безпека інформаційної інфраструктури;
- безпека «інформаційного поля» [26, с. 55].

Інформаційні ресурси банківської установи – це взаємозв’язана, упорядкована, систематизована і закріплена на матеріальних носіях інформація, яка належить банківській установі. Відповідно правові засади забезпечення інформаційної безпеки інформаційних ресурсів полягають у збереженні такої інформації від несанкціонованого розповсюдження, використання і порушення її конфіденційності (таємності).

У сучасній правовій науці І. А. Бланк, досліджуючи правові засади фінансової безпеки суб’єктів підприємницької діяльності, визначає, що безпека інформаційної інфраструктури полягає у такому стані захищеності електронно-обчислювальних машин (комп’ютерів), систем та комп’ютерних мереж і мереж електров’язку банківської установи, яка забезпечує цілісність і доступність інформації, що в них обробляється (зберігається чи циркулює) [6, с. 44].

Безпека «інформаційного поля» банківської установи ґрунтується на контрольованості здебільшого несистематизованих потоків інформації, що оприлюднюється різноманітними учасниками сучасних інформаційних відносин: телерадіоорганізаціями, друкованими ЗМІ, Інтернет-виданнями, конкурентами, органами державної влади, місцевого самоврядування тощо.

Міжнародні стандарти управління інформаційною безпекою як елемент системи правового регулювання, дотримання яких є обов’язковим у банківській системі України. Посилаючись на норми та приписи окремих законодавчих актів України [45; 62; 65; 69; 72] нами у випускній кваліфікаційній роботі здійснено аналіз основних термінів та понять щодо інформаційної безпеки банківської установи :

- інформаційна безпека – збереження конфіденційності, цілісності та доступності інформації; крім того, можуть враховуватися інші властивості, такі, як автентичність, спостержність, неспростовність та надійність (при цьому для банків України автентичність, спостержність, неспростовність, надійність та автентифікація користувачів та інформаційних ресурсів є обов’язковими вимогами інформаційної безпеки);

- засоби оброблення інформації – будь-яка система оброблення інформації, послуга чи інфраструктура, чи місце, де вони фізично розміщені (для банків України засобами оброблення інформації можуть бути власні програмно-технічні комплекси або автоматизовані робочі місця державних/міжнародних платіжних/інформаційних систем);

- система управління інформаційною безпекою (СУІБ) – частина загальної системи управління, яка ґрунтується на підході, що враховує бізнес-ризик, призначена для розроблення, впровадження, функціонування, моніторингу, перегляду, підтримування та вдосконалення інформаційної безпеки;

- подія інформаційної безпеки – ідентифікована подія системи, служби або мережі, яка вказує на можливе порушення політики інформаційної безпеки або відмову засобів захисту чи раніше невідому ситуацію, яка може мати відношення до безпеки;

- інцидент інформаційної безпеки – одна або серія небажаних чи непередбачуваних подій інформаційної безпеки, що мають значну ймовірність компрометації бізнес-операцій і загрози інформаційній безпеці;

- загроза – потенційна причина небажаного інциденту, який може призвести до шкоди для системи або організації;

- ризик – комбінація ймовірності події та її наслідку (ризиком інформаційної безпеки банку вважається ймовірність того, що визначена загроза, впливаючи на вразливості ресурсу або групи ресурсів, може спричинити шкоду банку);

- оцінювання ризику – процес порівняння кількісно оціненого ризику із заданими критеріями ризику для встановлення його значимості;

- управління ризиком – скоординовані дії в організації щодо регулювання та контролю ризику (управління ризиком зазвичай містить оцінку ризику, оброблення ризику, прийняття ризику і доведення ризику до відома);

- заходи безпеки – засоби управління ризиком, які включають політику, процедури, настанови, практику або організаційні заходи, які можуть бути адміністративного, технічного, управлінського або правового характеру.

Правові засади державної чи корпоративної інформаційної ґрунтуються на системі заходів безпеки, що здійснюються відповідно до вимог безпеки. Основними джерелами вимог інформаційної безпеки для будь якої фінансово-кредитної (банківської) установи є такі два основні моменти: 1) правові вимоги, визначені законодавством, договорами і угодами організації з партнерами; 2) власний набір принципів, цілей та бізнес-вимог щодо оброблення інформації, який розроблено організацією для підтримки свого функціонування.

Здійснюючи аналіз сучасного стану нормативно-правового регулювання інформаційної безпеки банківської діяльності, необхідно зазначити, що серед джерел інформаційної безпеки визначено:

- закони України;
- нормативно-правові акти Національного банку України;
- вимоги платіжних систем та систем переказу коштів;
- внутрішні нормативні документи банку;
- умови угод та договорів з третіми сторонами тощо.

Важливим є те, що вимоги з інформаційної безпеки для платіжних систем та систем переказів коштів висуваються платіжною організацією платіжної системи та системи переказу коштів, тому вони можуть відрізнитися від вимог НБУ (крім Системи електронних платежів (СЕП) та Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП), платіжними організаціями яких є Національний банк України) [88].

На нашу думку, досить слушно С.І. Тлаленко визначає вразливості, які можуть стати причиною негативної дії загроз інформаційній безпеці банку, та зазначає, що такі загрози можуть розглядатися на таких рівнях:

- банк в цілому;
- процеси та процедури;

- системи управління;
- персонал;
- фізичне середовище;
- конфігурація програмно-технічних комплексів, обладнання тощо;
- залежність від зовнішніх організацій [89, с. 33].

Звернемо увагу на оцінювання інформаційної безпеки банківської установи з позицій основних економіко-правових та організаційних параметрів інформаційної безпеки, до яких належать:

1) конфіденційність – властивість інформації, яка полягає в тому, що інформація не може бути отримана неавторизованим користувачем і/або процесом;

2) цілісність – властивість інформації, яка полягає в тому, що інформація не може бути модифікована неавторизованим користувачем і/або процесом;

3) доступність – властивість ресурсу системи, яка полягає в тому, що користувач і/або процес, який володіє відповідними повноваженнями, може використовувати ресурс відповідно до правил, встановлених політикою безпеки, не очікуючи довше заданого (малого) проміжку часу, тобто коли він знаходиться у вигляді, необхідному користувачеві, в місці, необхідному користувачеві, і в той час, коли він йому необхідний;

4) спостережність – властивість системи, що дозволяє фіксувати діяльність користувачів і процесів, використання пасивних об'єктів, а також однозначно установлювати ідентифікатори причетних до певних подій користувачів і процесів з метою запобігання порушення політики безпеки і/або забезпечення відповідальності за певні дії [100, с. 55].

Звернувши увагу на теоретико-правові засади забезпечення інформаційної безпеки банківської діяльності та визначивши окремі терміни і поняття даної проблематики, визначимо нормативно-правові засади забезпечення інформаційної безпеки в Україні, які формуються та знайшли конкретне відображення у загальних та конкретно-галузевих Законах України:

а) загальних: «Про інформацію»; «Про доступ до публічної інформації»; «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах»; «Про електронний документ і електронний документообіг»; «Про електронний цифровий підпис»; «Про захист персональних даних».

б) конкретно-галузевих: «Про банки і банківську діяльність»; «Про Національний банк України»; «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні; нормативно-правових актах Національного банку України.

Звернувши увагу у даному підрозділі випускної кваліфікаційної роботи на нормативно-правове забезпечення інформаційної безпеки банківської діяльності, вважаємо за доцільне охарактеризувати загрози безпеці інформаційних ресурсів (втрата таких ресурсів, зокрема відомостей, що становлять банківську таємницю). Загрози інформаційним ресурсам можуть бути реалізовані шляхом:

- підкупу осіб, які мають безпосередній доступ до банківської таємниці та іншої інформації з обмеженим доступом банківської установи;
- необережного, недбалого поводження з банківською таємницею та іншою інформацією з обмеженим доступом;
- недотримання вимог збереження інформації з обмеженим доступом, встановлених у банківській установі, при контактах з контролюючими і наглядовими органами внаслідок правової та психологічної невідповідності відповідальних працівників банківської установи тощо.

Зробимо проміжний висновок проте, що інформаційна безпека дуже тісно пов'язана із кадровою безпекою, правовому забезпеченню останньої доцільно присвятити окремий підрозділ дослідження.

Продовжуючи дослідження даної проблематики зазначимо, що суттєвими загрозами безпеці інформаційної інфраструктури банківської системи є:

- неофіційний доступ та зняття інформації, що охороняється, технічними засобами;

- перехоплення інформації, що циркулює в засобах і системах зв'язку та обчислювальної техніки, за допомогою технічних засобів негласного зняття інформації, несанкціонованого доступу до інформації та навмисних технічних впливів на них в процесі обробки та зберігання;

- підслуховування з використанням технічних засобів конфіденційних переговорів, що ведуться в службових приміщеннях, автотранспорті тощо.

На сучасному етапі формування безпеки банківської діяльності, протидія таким загрозам має полягати, передусім, у широкому і головне економічно доцільному механізмі правового забезпечення застосування технічних засобів безпеки інформаційної інфраструктури. Конкретними заходами ліквідації загроз безпеці інформаційної інфраструктури банківської установи мають бути:

- створення цілісності засобів захисту, технічного і програмного середовища, що полягає у фізичному збереженні засобів інформатизації, незмінності програмного середовища, виконанні засобами захисту передбачених функцій, ізоляваності засобів захисту від користувачів;

- надання диференційованого доступу працівникам для здійснення конкретних операцій (створення, читання, запис, модифікація, видалення) за допомогою програмно-технічних засобів;

- ідентифікація користувачів та здійснюваних ними процесів;

- попередження передачі інформації з обмеженим доступом по незахищених лініях зв'язку;

- запобігання впровадженню в інформаційно-телекомунікаційні системи програм-вірусів;

- регулярна перевірка технічних засобів і приміщень для виявлення наявності в них пристроїв несанкціонованого доступу до інформації;

- обладнання спеціальних приміщень для захисту мовної інформації при проведенні конфіденційних переговорів тощо.

На нашу думку, конкретними заходами ліквідації загроз безпеці «інформаційного поля» банківської установи, які повинні знайти належне

відображення у локальних актах забезпечення банківської безпеки, наразі мають бути:

- створення досконалої інформаційно-аналітичної діяльності;
- оперативне реагування на випадки поширення неправдивої інформації про банківську установу;
- скоординоване і централізоване поширення рекламної, маркетингової та іншої інформації, що підвищує імідж і сприйняття банківської установи клієнтами;
- налагодження у межах чинного законодавства інформаційної співпраці з органами державної влади і місцевого самоврядування.

Отже, виходячи з існуючої на даному етапі суспільно-економічного розвитку проблематики наявності прогалин правового регулювання загроз банківської діяльності, система правових інструментів забезпечення інформаційної безпеки банківської установи можна визначити як комплекс урегульованих номами чинного законодавства організаційних, технічних, програмних та інших заходів задля:

- захисту інформації з обмеженим доступом банківської установи від несанкціонованого розповсюдження, використання і порушення її конфіденційності (таємності);
- забезпечення цілісності і доступності інформації, що обробляється, зберігається, циркулює в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), системах та комп'ютерних мережах і мережах електрозв'язку банківської установи;
- протидії поширенню недостовірної, заздалегідь неправдивої інформації про банківську установу, здійсненню негативних інформаційних впливів на її керівництво.

Запровадження в банках України запропонованих правових стандартів управління інформаційною безпекою, на нашу думку, дозволить:

- оптимізувати вартість побудови та підтримання системи інформаційної безпеки;

- постійно відслідковувати та оцінювати ризики з урахуванням цілей підприємницької діяльності;
- ефективно виявляти найбільш критичні ризики та знижувати ймовірність їх реалізації;
- розробити ефективну політику інформаційної безпеки та забезпечити її якісне виконання;
- ефективно розробляти, впроваджувати та тестувати плани відновлення бізнесу;
- забезпечити розуміння питань інформаційної безпеки керівництвом та всіма працівниками банку;
- забезпечити підвищення репутації та ринкової привабливості банків;
- знизити ризики рейдерських та інших шкідливих для банку атак;

Слід зазначити, що наведені переваги не досягаються шляхом лише формального підходу до розроблення, впровадження, функціонування системи управління інформаційною безпекою. Їх досягнення безпосередньо визначається зацікавленістю керівництва і працівників банку в підвищенні рівня інформаційної безпеки. Виходячи з цього, нами пропонується власний підхід до системи правового регулювання інформаційної безпеки конкретної банківської установи: а) розуміння вимог інформаційної безпеки організації і необхідності розроблення політики та цілей інформаційної безпеки; б) впровадження заходів безпеки та забезпечення їх функціонування для управління ризиками інформаційної безпеки організації в контексті загальних бізнес-ризиків організації; в) моніторингу та перегляду продуктивності та ефективності існуючих заходів безпеки та постійного вдосконалення, ґрунтованого на об'єктивному вимірюванні.

В сучасних умовах впливу внутрішніх та зовнішніх загроз на безпеку банківської діяльності, доцільно вести мову про вироблення цілісної державної та корпоративної політики управління інформаційною безпекою. Нами рекомендується окремі питання винести в окремі цільові політики

(положення) з наданням відповідних посилань та сформувати такі окремі документи:

- перелік законодавчих, регуляторних, нормативних вимог з інформаційної безпеки для банку;
- перелік відомостей, що містять інформацію з обмеженим доступом;
- політика надання доступу до інформації, контролю доступу, парольного та антивірусного захисту мережі банку, а також інші політики (положення) відповідно до технології організації операційної роботи банку.

Слід зазначити, що правові засади політики інформаційної безпеки створюється передостанньою, після завершення аналізу наявного стану інформаційної безпеки, оцінювання ризиків та створення плану оброблення ризиків. Політика управління інформаційною безпекою повинна містити інформацію про необхідні заходи безпеки та плани щодо зменшення ризиків. Створення окремих цільових правових рекомендацій та приписів надасть можливість не описувати докладно усі заходи безпеки, а надавати посилання на відповідного напряму суспільних політико-економічних загроз.

У межах даної випускної кваліфікаційної роботи нами також рекомендується формування таких нарядів підготовки банками локальних регуляторних документів: усі документи формувати у єдиному стилі; документи повинні бути простими для розуміння та максимально короткими; для спрощення розуміння використовувати блоксхеми, рисунки, таблиці; за можливістю поєднувати загальні правила для користувачів в одному документі; відображати вимоги з інформаційної безпеки в посадових інструкціях; у залежності від технології документообігу банку слід вибирати найбільш оптимальний варіант поширення документів в електронному або паперовому вигляді (у разі використання електронних документів слід забезпечити їх цілісність протягом усього періоду використання); постійно переглядати перелік документації з метою його оптимізації та зменшення обсягу конкретних документів; створювати журнали для записів тільки там, де

цього потребують стандарти та чинні правила бізнесу (за можливістю рекомендується автоматизувати процедуру ведення журналів).

Підсумовуючи дослідження теоретичних та прикладних аспектів правового регулювання інформаційної безпеки банківської діяльності, необхідно зазначити наступне. Інформаційна безпека виступає одним з основних чинників сучасної банківської діяльності, а належним чином сформована система її правового регулювання наразі становить фундамент стабільності, надійності, ефективності фінансово-економічної системи держави та забезпечує надійну основу її безпеки і процвітання. Забезпечення інформаційної безпеки банківської установи є складним безперервним динамічним процесом, який вимагає постійної уваги, моніторингу, удосконалення та відповідного правового забезпечення згідно з вимогами законодавства України та міжнародних норм і стандартів управління інформаційною безпекою.

Система інформаційної безпеки банку є сукупністю окремих захисних заходів, захисних засобів і процесів їх експлуатації, включаючи ресурсне й адміністративне (організаційне) забезпечення [32]. Система забезпечення інформаційної безпеки банку – це сукупність систем інформаційної безпеки і системи менеджменту інформаційної безпеки [20]. Окреме і дуже значуще місце в безпеці функціонування як окремого банку, так і банківського сектору національної економіки належить дотриманню банківської таємниці. Банківська таємниця – обов'язок банку зберігати у таємниці дані про стан рахунків клієнтів і виконувати ними операції. Згідно із законодавством більшості країн банки не мають права відмовляти у наданні цих відомостей адвокатським фірмам, що ведуть справи з успадкування в разі смерті клієнта [38, с. 18]. Банківська таємниця захищає інтереси власників коштів, які не бажають афішувати свої капітали, від різних зловживань державних інстанцій при отриманні таємних відомостей про операції банківських клієнтів (наприклад, в особистих цілях конкретних посадових осіб або компаній).

2.3. Кадрова безпека у системі безпеки банку

Важливе місце в загальній системі безпеки банку належить кадровій безпеці, що є системою, комплексом заходів із запобігання ризикам, пов'язаним з персоналом, його інтелектуальним потенціалом і трудовими відносинами загалом. Під кадровою безпекою банку розуміють і захищеність від можливих матеріальних та фінансових втрат, пов'язаних із несанкціонованими діями персоналу, завдяки якій втрати є меншими від встановлених норм. При цьому зазначається, що захист має бути активним, тобто таким, що ґрунтується на випередженні небезпечних подій. Якщо заходи із захисту ухвалюються після настання небезпечної події, то це – пасивний захист [26, с. 23].

Досліджуючи проблематику кадрової безпеки та її ролі у функціонуванні банківської системи визначимо основні проблемні питання та окреслимо завдання дослідження у даному підрозділі випускної кваліфікаційної роботи. Заходи щодо забезпечення кадрової безпеки доцільні на основних етапах реалізації кадрової політики у системі банківської діяльності:

- підборі кандидатів на вакантні посади;
- роботі з трудовим колективом;
- службових розслідуваннях у зв'язку з надзвичайними подіями;
- плануванні звільнення співробітників.

Таким чином, нині значущість і сутність безпеки в банківській сфері та її окремих різновидів визначаються неоднозначно, що негативно впливає на її формування як дієвої, цілісної системи. Отже, дослідження цієї проблематики потребує продовження. А результати досліджень постійного удосконалення та апроксимації з передовим зарубіжним досвідом.

Отже, забезпечення кадрової безпеки комерційного банку та визначення її складових в Україні є на сьогодні як у науково-теоретичному, так і у практичному плані мало дослідженою проблемою. Складність дослідження

кадрової безпеки банківської установи обумовлюється недостатнім розвитком теоретичної бази дослідження та багатогранністю даної категорії безпеки, значною кількістю її складових. Не існує й цілісної концепції з питань правового забезпечення системних заходів управління кадровою безпекою, здатної забезпечити повне використання наявного кадрового потенціалу, протидіяти загрозам тощо.

Аналіз публікацій окремих вітчизняних дослідників проблем правового регулювання кадрової безпеки у системі банківської діяльності [12; 22; 95; 98; 101] показав, що, питання взаємозв'язку кадрової безпеки та економічної безпеки, залишаються не достатньо вивченими. Адже кадрова безпека банку, є однією з найбільш важливих складових економічної безпеки, яка має на меті виявлення, знешкодження, запобігання, відвернення та попередження загроз, небезпек і ризиків, як зовнішньо-векторних (тих, що продукуються персоналом), так і внутрішньо-векторних (тих, що загрожують персоналу).

Як зазначалося нами на початку даного підрозділу, доцільним є визначення кадрової безпеки банку, як однієї із найважливіших складових правового забезпечення безпеки банку, та систематизації наукових праць зарубіжних та вітчизняних вчених і практиків з питань кадрової безпеки та дослідження й розкриття суті, змісту та основних складових кадрової безпеки банківської установи.

Кадрова безпека була й залишається на сьогодні поняттям складним і багатогранним, тому вітчизняні та зарубіжні автори виокремлюють різні підходи до визначення поняття та розуміння сутності і змісту трактування категорії «кадрова безпека».

Н. В. Чередиченко [95] вважає, змістом категорії «кадрова безпека» правове та інформаційне забезпечення процесу управління персоналом: вирішення правових питань трудових відносин, підготовку нормативних документів, що їх регулюють, забезпечення необхідною інформацією всіх підрозділів управління персоналом.

Отже, Н. В. Чередиченко визначає кадрову безпеку переважно з правового боку та з погляду соціально-трудових відносин та наголошує на репутаційній складовій.

Змістом категорії «кадрова безпека» за науковою позицією дослідників В. Т. Шлемко та І. Ф. Бінько є характеристика стану економічної системи за якої відбувається ефективно функціонування всіх її функціональних складових, забезпечення захищеності та здатність протистоянь внутрішнім і зовнішнім впливам і загрозам пов'язаним з персоналом, змістовний та структурний аналіз, діагностика та прогнозування впливу діяльності персоналу на внутрішні та зовнішні показники вказаної економічної системи. [94, с.31]

Тим самим характеризуючи «кадрову безпеку» й як стан та як процес одночасно, проте упор робиться саме на функціональний бік кадрової безпеки, яким, як показує практика, кадрова безпека не обмежується.

Визначення кадрової безпеки, як системи, дав відомий фахівець з питань управління персоналом В. І. Соловйов. Він вважає, що кадрова безпека – «це генеральний напрямок кадрової роботи, сукупність принципів, методів, форм організаційного механізму з визначення цілей, завдань, спрямованих на збереження, зміцнення й розвиток кадрового потенціалу, на створення відповідального і високопродуктивного згуртованого колективу, здатного вчасно реагувати на постійно мінливі вимоги ринку з урахуванням стратегії розвитку організації» [85, с. 80].

Отже, В. І. Соловйов розглядає кадрову безпеку як систему, тож можна зробити висновок, що складовими кадрової безпеки за В. І. Соловйовим є:

- соціально- мотиваційна безпека;
- професійна безпека;
- антиконфліктна (психологічна) безпека [85, с. 81].

Відома дослідниця О. Л. Лісовська вважає, що кадрова безпека – це процес запобігання негативним впливам на економічну безпеку підприємства за рахунок ризиків і загроз, пов'язаних із персоналом, його інтелектуальним

потенціалом та трудовими відносинами в цілому [51с. 44]. Подібний ризик орієнтований підхід, на її думку, є прогресивним й сучасним та потребує більшої деталізації.

Розкриваючи зміст кадрової безпеки банківської установи, важливо охарактеризувати фактори впливу на неї. У своїх працях О. І. Лашенко виокремлює три основні фактори, від яких залежить кадрова безпека будь-якого підприємства, а саме: найм, лояльність та контроль [50].

Однак, як зауважують В. І. Міщенко, А. В. Шаповалов, Г. В. Юрчук, ці фактори взаємопов'язані і при їх врахуванні діє принцип «компенсації недостатньої уваги» до попереднього фактора. Не застосування відповідних методів та прийомів щодо найму на роботу, без розвитку лояльності персоналу – останній фактор, тобто контроль вимагатиме найбільших ресурсів [54].

Систему комплексної безпеки банку сучасні науковці та практики представляють комбінацією елементів, пов'язаних між собою досить різносторонніми зв'язками, що спрямовані на захист від загроз та протидію ним по найбільш важливих напрямках діяльності банку.

О. І. Лашенко вважає, що саме кадрова безпека є найбільш важливою складовою економічної безпеки підприємства (у тому числі і комерційного банку), яка має на меті виявлення, знешкодження, запобігання, відвернення та попередження загроз, небезпек і ризиків, які спрямовані на персонал та його інтелектуальний потенціал, і ті, які йдуть безпосередньо від нього, що повинно проявлятися в системі управління трудовими ресурсами та в кадровій політиці підприємства [50, с. 6].

У існуючій системі адміністративно-правового регулювання досліджуваних відносин, більш безпекоорієнтований підхід до характеристики суті кадрової безпеки висловив зарубіжний науковець Л Коженювскі С, який вважає, що основною метою кадрової безпеки підприємства є не тільки запобігання та попередження негативних впливів від персоналу, а й захист самих працівників, створення сприятливих умов і стимулів для їх роботи. При

цьому слід враховувати, що персонал — це виробничий ресурс, до якого на відміну від інших ресурсів потрібно застосовувати принцип гуманності та соціального захисту. Завданням служби безпеки є не тільки протидія негативному впливу, який йде від персоналу, а й протидія тим факторам, які спрямовані на нього [38, с. 90]. У ході своїх подальших наукових розвідок науковець визначив кадрову безпеку як процес запобігання негативним діям на безпеку підприємства за рахунок усунення ризиків і загроз, пов'язаних з інтелектуальним потенціалом та трудовими відносинами в цілому[39].

Отже, здійснивши ґрунтовний аналіз ряду існуючих наукових позицій, автором даної випускної кваліфікаційної роботи пропонується власний підхід до визначення поняття «кадрова безпека», зокрема авторкою запропоновано наступне наукове бачення.

1. Якщо розглядати кадрову безпеку в системі економічної безпеки як процес, то кадрова безпека – це процес моніторингу, мінімізації та превенції негативних впливів на економічну безпеку банку через ефективний ризик менеджмент загроз та небезпек, пов'язаних з персоналом.

2. Якщо розглядати систему кадрової безпеки банку як стан, то кадрова безпека – оптимальний стан захищеності персоналу банку від зовнішніх загроз та оптимальний стан економічної захищеності банку від внутрішніх загроз з боку персоналу.

Для забезпечення комплексної системи правових засад безпеки банківської діяльності велике значення мають не стільки самі показники, скільки їх порогові значення, тобто допустимі величини, недодержання яких буде перешкоджати оптимальному розвитку діяльності та бізнес процесам банку, зумовлювати формування негативних тенденцій його економічної безпеки. Найвищий ступінь економічної безпеки банку досягається при умові, знаходження повного комплексу показників в рамках допустимих меж порогових значень, та порогові значення одного показника не досягається за рахунок іншого.

Дослідження правового регулювання безпекових кадрових процесів, практичних аспектів їх реалізації при проходженні виробничої (переддипломної) практики та аналіз наукових праць у галузі права, управління, економіки дало можливість визначити у таблиці перелік об'єктів та суб'єктів кадрової безпеки.

Таблиця 2.1

№ п/п	Об'єкти кадрової безпеки
1	акціонери, керівники, партнери, штатний і позаштатний персонал, що володіє інформацією, яка не підлягає розголошенню або є комерційною таємницею;
2	фінансові ресурси, що знаходяться в розпорядженні персоналу банківської інституції та підпадають під можливість привласнення, розтрати й навмисні фінансові махінації;
3	технічні засоби та програмне забезпечення, що використовується співробітниками в процесі виконання їхніх посадових обов'язків, якому може бути завдано шкоди власним персоналом;
4	об'єкти авторського права, об'єкти суміжних прав, об'єкти науково-технічної інформації, об'єкти банківської власності, засоби індивідуалізації, що можуть стати об'єктами привласнення, махінацій, корпоративної розвідки, та навіть знищення власним персоналом;
5	усі матеріальні ресурси банківської інституції, до яких є вільний або обмежений доступ персоналу, що може вчинити такі неправомірні дії, як розкрадання майна, навмисне спричинення шкоди майну банку,;
6	захищена інформація, інформаційні ресурси обмеженого використання та вільно розповсюджені інформаційні ресурси, які є об'єктом захисту від несанкціонованого вилучення, збору й передачі третій, зацікавленій стороні, втраті, викривленню в інтересах зловмисника, розголошенню, що завдає шкоди інтересам та репутації банку.

Проаналізувавши роботи науковців в галузі правового регулювання кадрової безпеки, автор пропонує системний підхід правового забезпечення системи корпоративного регулювання основних засад кадрової роботи у банківській установі. Доцільно розглянути запропоновані основні складові кадрової безпеки банківської установи та систему заходів протидії, що мінімізують актуальні загрози кадровій безпеці та направлений на зниження ризиків конкретної складової кадрової безпеки.

Отже, автор вважає, що правові засади сучасного формування адекватної кадрової безпеки банківської установи, є сучасною ризико-орієнтованою складовою системи безпеки банківської установи, а тому має обов'язково включати в себе забезпечення нормативно-правових аспектів оцінки бездоганної ділової репутації персоналу, як сукупності працівників усіх структурних підрозділів банку.

У межах дослідження правових засад правового забезпечення безпеки банківської діяльності, зазначимо, що протидія таким загрозам має полягати, у корпоративному підзаконному (локальному) регулюванні уникнення загроз, насамперед, у:

- визначенні надійності працівників підприємства, які працюватимуть з банківською таємницею та іншою інформацією з обмеженим доступом;
- організації спеціального діловодства з відомостями, що становлять та інформацію з обмеженим доступом банківської установи;
- обґрунтуванні і закріпленні диференційованого доступу працівників до банківської таємниці та іншої інформації з обмеженим доступом, при якому працівник може ознайомлюватися і вчиняти певні дії з нею виключно для виконання покладених на нього функціональних обов'язків;
- закріпленні персональної відповідальності працівника за збереження наданих йому або розроблених ним документів, інших носіїв інформації, що містять інформацію з обмеженим доступом банківської установи;

- обмеженні доступу працівників і сторонніх осіб до приміщень, у яких обробляється (зберігається) інформація з обмеженим доступом банківської установи;
- впровадженні заходів контролю за роботою працівників з носіями інформації з обмеженим доступом банківської установи, а також ефективної системи виявлення і фіксації протиправних діянь з такою інформацією;
- впровадженні надійної і ефективної системи зберігання носіїв інформації, що виключає несанкціоноване ознайомлення з ними, їх знищення чи підробку.

Завершаючи у даному підрозділі випускної кваліфікаційної роботи дослідження проблем правового регулювання кадрової безпеки банківських установ, сформуємо висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, за проведеним аналізом наукових робіт, кадрова безпека є складовою економічної безпеки, яку варто досліджувати як сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для банківської установи дії чи обставини попереджені або зведені до такого рівня, за якого вони не спроможні завдати шкоди встановленому порядку функціонування банківської інституції, збереженню й відтворенню її майна та інфраструктури і не зможуть перешкодити досягненню банківською установою стратегічної мети.

Категорія «кадрова безпека» – науково маловивчена, та має значний потенціал щодо посилення економічної безпеки та конкурентоспроможності банківських установ.

Ефективна кадрова безпека банку має цілеспрямований вплив на формування здатності банку реалізувати свої можливості щодо досягнення економічного росту і стабільності. Це може бути досягнуто насамперед за рахунок високого рівня інтелекту банківських співробітників, дієвої мотивації їхньої праці, формування у них банківського корпоративного мислення, профілактики та попередження загроз, які можуть виникати в банківських колективах, та поведінки окремих робітників, тобто грамотного операційного ризик менеджменту. Іншими словами, кадрова безпека має бути направлена на

те, щоб, з одного боку, сприяти мінімізації загроз від персоналу банківської установи, а з іншого – стимулювати прагнення кожного із співробітників до ефективної роботи. Умови для стабільного функціонування банку створюють високопрофесійні і вірні йому співробітники, боротьба за залучення та виховання яких має бути в центрі уваги кадрової безпеки банку.

Система контролю кадрової безпеки спрямовується на виявлення загроз кадровій безпеці (ризиків) та мінімізації останніх, наприклад виявлення негативної поведінки, неякісного здійснення обов'язків і технологій банківських операцій, нездорових взаємовідносин у колективах підрозділів банку, причин та умов, що сприяють цьому та мінімізації й превенції останніх.

Отже, правове регулювання заходів управління кадровою безпекою комерційного банку охоплює окрім певних специфічних її складників усю сукупність процесу управління персоналом – від залучення та пошуку працівників до їхньої адаптації, створення корпоративного духу, контроль роботи, кар'єрного росту чи звільнення. Лише за умов загальної ефективної роботи усіх цих складових можливо досягти стабільності та розвитку банківської установи, адже кадри – є основою будь-якої банківської установи, дієве та ефективне управління якими може стати його основною конкурентною перевагою.

РОЗДІЛ III.

ПЕРСПЕКТИВИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

3.1. Застосування зарубіжного досвіду правового регулювання вітчизняної безпеки банківської діяльності

Вітчизняний банківський сектор усе ще перебуває на стадії становлення і структурної адаптації, характеризується фрагментарністю і вкрай нерівномірним територіальним розміщенням. В умовах трансформаційних перетворень в економіці і глобалізації світогосподарських зв'язків стійкий розвиток держави напряду залежить не лише від її регулятивного впливу, що забезпечують процеси виробництва і відтворення, а й від превентивної, насамперед, нормотворчої, діяльності держави у сфері банківської безпеки, особливо в умовах різкого зростання ймовірності фінансових криз.

Цей напрям діяльності держави – визначальний у системі захисту і стабілізації фінансової системи держави. Відсутність фундаментальних досліджень правової науки, присвячених правовим проблемам банківської безпеки, спричинила відсутність чіткої системи знань, що забезпечують науково обґрунтований підхід до правового регулювання фінансових й інших суміжних відносин у цій сфері.

У міжнародних нормах-принципах регулювання банківської діяльності, а саме правове регулювання ризиків має превалююче значення стосовно наглядових процедур. Дослідження правових основ банківської безпеки в зарубіжних країнах дозволяє виявити такі особливості:

- 1) норми, що регламентують обов'язкові фінансові нормативи і резервні вимоги, які забезпечують ліквідність банківського сектору, є найважливішим елементом саме фінансово-правових основ банківської безпеки;

- 2) у кожній державі є план забезпечення безпеки у кризових ситуаціях, за нормального і стійкого функціонування держави, підприємств у

надзвичайних ситуаціях, у якому банківська безпека розглядається як базисна складова національної безпеки [12, с. 33].

Проведений авторкою випускної кваліфікаційної роботи аналіз вітчизняних наукових розвідок та нормотворчої практики свідчить що, якщо перша із зазначених особливостей повною мірою проявляється і в Україні, то друга має лише виключно фрагментарний характер і належним чином досі не унормована. Проведений автором аналіз наукових розробок і нормативно-правових актів свідчить, що основною причиною, яка зумовлює серйозні труднощі у проведенні досліджень, присвячених комплексному аналізу безпеки банківського сектору національної економіки, є відсутність її чіткого визначення, виокремлення різновидів та розробки основних критеріїв і показників, вивчення сприяння фінансової безпеки власне розвитку банківського сектору.

Здійснений вітчизняними дослідниками аналіз законодавства ряду країн, Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Казахстану, Молдови, Узбекистану, які мають спільні цілі, стратегії, досвід та подібні результати правового регулювання фінансово-кредитних відносин, дозволив зробити наступні висновки порівняльно-правового характеру:

- по-перше, правова регламентація банківської безпеки передбачена в цих країнах у нормативних правових актах, які регулюють відносини у сфері національної безпеки;

- по-друге, у країнах, бувших радянських республіках, першочергова увага приділяється фінансовій стійкості кредитних організацій як базисному елементу банківської безпеки, фінансово-правовому регулятивному впливу на підвищення її рівня;

- по-третє, в основі правового забезпечення банківської безпеки у зазначених країнах лежить пруденційне регулювання банківської діяльності, що здійснюється відповідно до фінансово-правових норм, які регулюють банківські ризики і фінансову стійкість усіх учасників банківського сектору.

- по-четверте, законодавство в цій сфері представлено національними законами про банки і банківську діяльність, про національний банк, а також нормативними актами національних банків, що імплементували міжнародні норми-принципи і рекомендації провідних міжнародних організацій або містять бланкетні норми, які відсилають правозастосовника до директив Європейського Союзу і рекомендацій міжнародних організацій, включаючи законодавчо врегульовану діяльність кредитних організацій із протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму [23, с. 101].

У межах здійснення порівняльно-правового аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду нормативно-правового регулювання забезпечення безпеки банківської діяльності, зазначимо наступне. Однією з істотних проблем забезпечення фінансової безпеки банківського сектору економіки України є правова невизначеність у цій сфері. Так, в українському законодавстві відсутнє визначення термінів «комерційний банк» і «банківський сектор». Останнє поняття навіть не згадується в чинному законодавстві. Натомість банківська система, згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність», тлумачиться як сукупність Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України [65].

Водночас посилення на наявність банківського сектору національної економіки трапляється в законі про банки і банківську діяльність в Республіці Казахстан, законі про Національний банк Киргизії. У законодавстві окремих країн пострадянського простору існують здебільшого прості згадування понять «фінансова стійкість», «фінансова стабільність», «безпека», «фінансова безпека» і «безпечне функціонування» [19].

На підставі аналізу нормативно-правових актів банківського регулювання зарубіжних країн, здійснимо порівняльний аналіз законодавчого закріплення безпекознавчих категорій.

Правова регламентація складових банківської безпеки поняття «фінансова стійкість» Республіці Молдова:

- для забезпечення фінансової надійності кредитна організація зобов'язана створювати резерви (фонди), у т. ч. під знецінення цінних паперів, порядок формування і використання яких встановлюються Банком Республіки Молдова (Закон Республіки Молдова «Про банки і банківську діяльність», ст. 24);

- для забезпечення стійкості кредитних організацій Банк Республіки Молдова може встановлювати обов'язкові нормативи (Закон Республіки Молдова «Про центральний банк Республіки Молдова», Ст. 62).

Правова регламентація складових банківської безпеки поняття «фінансова стійкість» у Республіці Білорусь:

- критерії визначення стійкого фінансового стану банку встановлюються Національним банком (Банківський кодекс Республіки Білорусь, ст. 94);

- для підтримання стабільності і стійкості банківської системи Національний банк установлює для банків нормативи безпечного функціонування (Там само, Ст. 111).

Правова регламентація складових банківської безпеки поняття «стабільність і безпека банківського сектору» в Україні:

- метою закону є правове забезпечення стабільного розвитку і діяльності банків в Україні і створення належного конкурентного середовища на фінансовому ринку, забезпечення захисту законних інтересів вкладників і клієнтів банків, створення сприятливих умов для розвитку економіки України та підтримки вітчизняного товаровиробника (Закон України «Про банки і банківську діяльність», Ст. 1);

- банківський нагляд – система контролю та активних впорядкованих дій НБУ, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких НБУ здійснює наглядову діяльність, законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської

системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку (Закон України «Про Національний банк України», ст. 1);

- НБУ в межах своїх повноважень сприяє стабільності банківської системи за умови, що це не перешкоджає пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі) (Там само, ст. 6);

- головна мета банківського регулювання і нагляду – безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів (Там само, Ст. 55);

- банківський нагляд на консолідованій основі – це нагляд, що здійснюється НБУ за банківською групою з метою забезпечення стабільності банківської системи та обмеження ризиків, на які наражається банк внаслідок участі в банківській групі, шляхом регулювання, моніторингу та контролю ризиків банківської групи у визначеному НБУ порядку (ст. 9 Закону України «Про банки і банківську діяльність»);

- ревізійна комісія вносить на загальні збори учасників або спостережній раді банку пропозиції щодо будь-яких питань, віднесених до компетенції ревізійної комісії, які стосуються фінансової безпеки і стабільності банку та захисту інтересів клієнтів (Там само, ст. 41);

- метою банківського нагляду є стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках (Там само, ст. 67);

- НБУ має право вимагати подання інших періодичних звітів чи інформації від власників істотної участі в банку з метою здійснення нагляду за безпекою і надійністю фінансового стану банку (Там само, ст. 69);

- перевірки здійснюються з метою визначення рівня безпеки і стабільності операцій банку, достовірності звітності банку і дотримання банком законодавства України про банки і банківську діяльність, а також нормативноправових актів НБУ (Там само, ст. 71).

Правова регламентація складових банківської безпеки поняття «стабільність і безпека банківського сектору» в Республіці Молдова:

- головними цілями банківського регулювання і банківського нагляду є підтримання стабільності банківської системи і захист інтересів вкладників і кредиторів [Закон Республіки Молдова «Про центральний банк Республіки Молдова, ст. 56];

- Банк Республіки Молдова аналізує діяльність кредитних організацій (банківських груп) для виявлення ситуацій, що загрожують законним інтересам їх вкладників і кредиторів, стабільності банківської системи (Там само, Ст. 75).

Правова регламентація складових банківської безпеки поняття «стабільність і безпека банківського сектору» в Республіці Білорусь:

- основними принципами банківської діяльності є: обов'язковість дотримання встановлених Нацбанком нормативів безпечного функціонування для підтримання стабільності і стійкості банківської системи (Там само, ст. 13);

- основні цілі діяльності Національного банку – ... забезпечення ефективного, надійного і безпечного функціонування платіжної системи (Там само, ст. 25);

- Національний банк регулює діяльність банків і небанківських кредитно-фінансових організацій з її безпечного і ліквідного здійснення і проводить нагляд за нею (Там само, ст. 26);

- Банк зобов'язаний дотримуватись установлених нормативів безпечного функціонування, заборон і обмежень, що забезпечують його безпечну і надійну діяльність (Там само, ст. 109);

- Національний банк вправі на основі мотивованого судження про діяльність банку змінювати для цього банку окремі нормативи безпечного функціонування. Національний банк інформує банки про зміну нормативів безпечного функціонування і методик їх розрахунку не пізніше ніж за один місяць до набрання ними чинності (Там само, ст. 111).

У Республіці Молдова поняття «фінансова стійкість», незважаючи на його широке застосування в законодавстві, не має чіткого легального

визначення. Стосовно банківського сектору чи кредитної організації в тексті нормативних актів використовуються абсолютно різні формулювання: «фінансова стійкість», «стабільність», «фінансова надійність», «фінансовий стан», «економічний стан» й інші.

Основна увага законодавців Республіки Молдова і Республіки Білорусь приділяється фінансовій складовій банківської безпеки, а саме: встановленню вимог до статутного капіталу, обов'язкових нормативів, резервних вимог, а також інших основ економічного стану банків. Крім того, правове регулювання банківської безпеки здійснюється в Республіці Молдова переважно у формі нормативних актів Банку Республіки Молдова, тоді як у Республіці Білорусь рівень ухвалення нормативних актів значно вище – кодекс чи закон [11].

Згідно із Законом Казахстану «Про банки і банківську діяльність у Республіці Казахстан» для захисту інтересів кредиторів банків і забезпечення стійкості банківського сектору уповноважений орган вправі за погодженням з урядом, згідно з вимогами банківського законодавства, ухвалювати рішення про примусове обмеження прав і обов'язків акціонерів банків, що мають від'ємний розмір капіталу, шляхом застосування до них установлених законодавством санкцій.

Таким чином, визначень понять «стабільність і безпека банківського сектору» як у чинному українському законодавстві, так і законодавстві країн-бувших радянських республік немає. Водночас Європейський центральний банк (ЄЦБ) визначає стабільність банківської системи як ситуацію, за якої фінансова система здатна добре виконувати всі закріплені за нею функції і за якої в найближчому майбутньому не очікується змін у характері її роботи [11].

Чинне законодавство не відображає необхідного балансу фінансових інтересів держави, банків і суспільства, що впливає на рівень фінансової безпеки комерційних банків. Правове регулювання банківської діяльності безпосередньо пов'язане з економікою злочинів у сфері банківського

підприємництва. Банківська сфера залишається однією з найбільш криміногенних [93].

Вітчизняна система гарантування банківських вкладів захищає лише інтереси фізичних осіб, залишаючи поза своїми межами банківські вклади юридичних осіб, що не може негативно не позначатися на рівні фінансової безпеки банківського сектору економіки України, оскільки за таких умов він недоодержує певну частину можливої ресурсної бази.

У банківській практиці більшості економічно розвинених країн у регулюванні банківських ризиків поєднуються: приписуючий підхід, що, як правило, обмежує діяльність банків і часто виражається у спробах охопити регулюванням усі відомі ризики, і ринково орієнтований підхід (із зсувом у бік останнього), що дозволяє регулювати ризики без прийняття надто деталізованих нормативних вимог до банків. За такого підходу в основному розробляються норми-принципи регулювання ризиків, що дозволяє банкам, органам регулювання і нагляду швидко адаптуватися до нових фінансових інновацій, що народжуються внаслідок зміни ринкових умов [22, с. 44].

З огляду на це необхідно зробити висновок, що в умовах сучасного нестабільного стану економіки правове регулювання банківських ризиків характеризується певною специфікою, що проявляється у значному обмеженні самостійності банків порівняно з банками у країнах із більш розвинутою економікою – у необхідності виконання встановлених центробанком детально прописаних нормативних вимог.

Банківське законодавство містить значну кількість пробілів і колізійних норм, що негативно впливають на банківську безпеку і не дозволяють банкам здійснювати свою діяльність легітимно. Зокрема, відсутнє чітке визначення банківської діяльності, розмежування банківських операцій і угод, належне фінансово-правове регулювання окремих видів банківської діяльності: дистанційне банківське обслуговування, розрахунки із застосуванням банківських карт, факторингові операції, угоди із застосуванням різних фінансових інструментів, таких, як банківські гарантії.

Комплексний аналіз реальної банківської інфраструктури і її впливу на банківську безпеку свідчить про значне на сьогодні розширення банківської інфраструктури за рахунок діяльності бюро кредитних історій, мікрофінансових організацій, колекторських агентств, кредитних брокерів, факторингових компаній, бюро факторингової інформації, різних спілок і асоціацій, за допомогою яких банки можуть здійснювати свою статутну діяльність найбільш ефективно [92].

На відміну від розвинених країн, в Україні відсутні спеціальні законодавчі акти з банківської безпеки. Такі, як, скажімо, закон США про захист банків 1968 року (Bank Protection Act of 1968), який вимагав від федеральних регуляторів установа мінімальних стандартів для безпеки банків проти грабунку з насиллям, грабунку в банку і розкрадання майна. Управління контролера грошового обігу, Федеральна корпорація страхування депозитів, Рада федеральних банків житлового кредиту і Рада керуючих ФРС 1969 року виробили єдині правила, що вимагали від банків і ощадних установ використовувати певні засоби безпеки і системи спостереження [91].

У Стратегії національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється», затвердженій Указом Президента України від 12.02.2007 № 105 (у редакції Указу Президента України від 8.06.2012 № 389/2012) фінансова безпека взагалі не згадується, а серед загроз економічній безпеці виокремлюються лише такі її фінансові чинники, як наявні валютні ризики та неефективне використання коштів державного і місцевих бюджетів, надмірний вплив іноземного капіталу на розвиток окремих стратегічно важливих галузей національної економіки. При визначенні ж ключових завдань політики національної безпеки у внутрішній сфері, зокрема в забезпеченні економічної безпеки, виокремлюється лише підвищення ефективності регулювання фінансових ринків, забезпечення сталості фінансової системи, гнучкості валютного курсу, розширення кредитної підтримки економіки, зміцнення довіри до фінансових установ [33].

В Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.08.2012 № 569-р, лише констатується, що національна безпека у фінансовій сфері включає питання безпеки в бюджетній сфері, у сфері управління державним боргом, гарантованим державою боргом і боргом корпоративного сектору, податкової сфері, сфері фінансів реального сектору економіки, банківській сфері, сфері валютного ринку та у сферах функціонування фондового ринку і небанківського фінансового сектору [50].

Здійснивши аналіз вітчизняних безпекових документів, необхідно зазначити, що в регулюванні відносин у банківській сфері зазначається, що для уникнення кризових явищ у банківській сфері слід:

- проводити політику, спрямовану на стимулювання банківського сектору до спрямування кредитних коштів насамперед на розвиток реального сектору економіки за визначеними пріоритетними напрямками, удосконалення механізму здійснення нагляду за банківським сектором і посилення ризик-менеджменту в банках;

- здійснювати заходи, які сприятимуть формуванню власної ресурсної бази та переорієнтації банківської системи на внутрішні ринки фінансових ресурсів, що, насамперед, забезпечить вирішення питання задоволення попиту реального сектору економіки на кредитні ресурси;

- запровадити вдосконалені підходи до проведення оцінки кредитних ризиків банків, створити умови для підвищення якості кредитного аналізу платоспроможності позичальників і забезпеченості кредитів;

- підвищувати рівень фінансової грамотності та обізнаності населення, які забезпечуватимуть соціальну і фінансову стабільність у суспільстві, сприятимуть посиленню довіри населення до фінансової системи країни. Однак, на нашу думку, вищезазначеним забезпеченням належного рівня фінансової безпеки банківського сектору вітчизняної економіки не обмежується.

Проведені нами дослідження показують, що запропоновані заходи не супроводжуються викладенням хоча б загального механізму їх реалізації. Це, звичайно, певною мірою послаблює нормативно-правову регламентацію формування системи забезпечення фінансової безпеки банківського сектору української економіки. Водночас підвищенню фінансової безпеки вітчизняного банківського сектору сприятиме чинне з 1 вересня 2013 року правило, згідно з яким фізичні особи зможуть розраховуватися з підприємством (підприємцем) за свої покупки готівкою протягом одного дня в сумі, що не перевищує 150 тис. Грн [65]. Як передбачається, з часом цей ліміт знижуватиметься, що сприятиме збільшенню надходжень коштів на банківські рахунки й більшій прозорості і контрольованості грошових потоків у країні.

Загалом же відставання чинної вітчизняної нормативно-правової бази від розвитку банківництва не сприяє захисту прав учасників ринку банківських послуг, а тому й підвищенню рівня фінансової безпеки банківського сектору економіки України. Поряд із цим наукове опрацювання проблематики фінансової безпеки банківського сектору економіки в Україні залишається недостатнім. Не унормовані й принципи політики євроінтеграції вітчизняного банківського сектору. Основними ж принципами [4] політики євроінтеграції банківського сектору України є: 1) забезпечення економічного суверенітету України в умовах посилення інтеграції з країнами ЄС; 2) гармонізація інтересів України та її банківського сектору з інтересами країн ЄС у процесі посилення інтеграційних процесів в економіці та банківському секторі; 3) прозорість механізмів проникнення іноземного капіталу в банківський сектор України і його впливу на розвиток вітчизняної економіки загалом та банківського сектору зокрема; 4) безперервність процесів інтеграції України з ЄС і забезпечення умов підвищення ефективності впливу банківської системи на темпи і масштаби вітчизняного товаровиробництва.

Однак на шляху процесів європейської інтеграції України постає низка обмежень, пов'язаних із депресивними тенденціями у вітчизняній економічній

системі, проблемами й ризиками банківського сектору України. Серед проблем банківського сектору слід відмітити:

- значні непогашені зовнішні зобов'язання і залежність платіжного балансу від показників реструктуризації боргів банків;
- низьку прибутковість і неоптимальну структуру витрат вітчизняних банків;
- значну частку проблемних кредитів і великі відрахування до резервів;
- дисбаланси у строковій і валютній структурі активів і пасивів, що утруднює підтримання належного рівня ліквідності в банківській системі та живить валютні ризики;
- завищеної вартості залучених ресурсів за недостатнього обсягу внутрішніх заощаджень для кредитування модернізації вітчизняної економіки в умовах масштабного експорту капіталу тощо;

Отже, правове регулювання фінансової безпеки банківського сектору економіки України потребує якнайскорішого вдосконалення. Так, у чинному законодавстві мають бути чітко закріплені публічно-правові основи банківської безпеки загалом і фінансової зокрема, що включатимуть визначення їхньої сутності, складових, основних критеріїв, показників і механізмів забезпечення.

У вітчизняному законодавстві з банківництва слід:

- уточнити сутність комерційного банку, навести визначення банківського сектору національної економіки, закріпити завдання забезпечення їхньої фінансової безпеки;
- визначити основні центри (джерела) формування первинної інформації з питань фінансової безпеки банківського сектору національної економіки, порядок її подання до органів влади;
- окреслити порядок, за яким має відбуватись оперативне інформування вищих посадових осіб держави про стан фінансової безпеки банківського сектору національної економіки, а також порядок підготовки і надання відповідних рекомендацій органам виконавчої влади;

– унормувати визначення порогових значень індикаторів фінансової безпеки банківського сектору національної економіки;

– нормативно встановити порядок, за яким має відбуватись експертиза нормативно-правових актів економічного і соціального характеру на предмет їхнього можливого впливу на наявний рівень фінансової безпеки банківського сектору національної економіки;

– визначити включення до нормативно-методичних матеріалів з розробки щорічних прогнозів економічного і соціального розвитку України та Основних засад грошово-кредитної політики порогових значень показників фінансової безпеки банківського сектору національної економіки.

Мета діяльності комерційних банків законодавчо має бути визначена як забезпечення фізичних і юридичних осіб доступними і якісними банківськими послугами, які сприяють розвитку національної економіки, що супроводжуватиметься отриманням прибутку. Тим самим (принаймні на законодавчому рівні) відбуватиметься узгодження інтересів національної економіки загалом і банківського сектору зокрема, що сприятиме підвищенню рівня фінансової безпеки зазначених акторів.

Отже, сучасне банківське законодавство та відповідні підзаконні нормативні акти містять значну кількість прогалин і колізійних норм, що негативно впливають на банківську безпеку і не дозволяють комерційним банкам здійснювати свою діяльність легітимно. А тому для формування системи фінансової безпеки банківського сектору вітчизняної економіки слід негайно розв'язати цю проблему шляхом імплементації ряду зазначених позитивних прикладів зарубіжного досвіду правового регулювання забезпечення безпеки банківської діяльності.

3.2. Напрями удосконалення правового забезпечення методології безпеки банківської діяльності

Сучасна права наука оперує дефініцією безпеки у сенсі того, що безпека – це форма існування об'єкта (банку) в середовищі небезпек і загроз можемо зазначити, що кінцевий результат безпеки (реалізації її заходів) може збігатися з кінцевим результатом діяльності самого об'єкта. Отже, метою безпеки банківської діяльності може бути виключення можливості заподіяння банку збитків або упущення вигоди та забезпечення ефективного його функціонування на ринку.

Критерієм правових засад забезпечення ефективності функціонування банку на ринку фінансових послуг, в даному разі має бути стабільність економічного (насамперед фінансового) розвитку банку. Даний критерій характеризує дві основні функції банківської діяльності: стабільність як підтримання відповідних показників діяльності банку на певному рівні протягом визначених термінів і тим самим забезпечення його стійкості до впливу небезпек і загроз, а також розвиток як абсолютна і відносна зміна показників банку, що показують його стан з погляду перспектив діяльності.

Очевидно, що досягнення необхідного рівня забезпечення безпеки за показниками зазначеного критерію не може здійснюватися в банк у якимись окремими його силами та засобами або покладатись на певний підрозділ. Зауважимо, що це завдання всього банку, всіх його підрозділів і всього персоналу. А тому, основні завдання безпеки банківської діяльності мають охоплювати всі сфери такої діяльності та бути спрямованими на досягнення мети безпеки, кладовими якої на нашу думку, повинні стати:

- захист законних інтересів банку і його працівників;
- профілактика, попередження та нейтралізація правопорушень і злочинів у банку;

- своєчасне виявлення реальних і потенційних загроз банку, причин і умов, які можуть сприяти їх виникненню, проведення заходів щодо нейтралізації небезпек і загроз та протидії їм;
- оперативне реагування елементів структури банку на загрози, що виникають, та негативні тенденції розвитку ситуацій;
- виявлення та формування причин і умов, сприятливих для реалізації банком своїх основних інтересів;
- виховання та навчання персоналу банку з питань безпеки;
- послаблення шкідливих наслідків від акцій конкурентів або злочинців з підриву безпеки банку;
- збереження й ефективне використання фінансових, матеріальних та інформаційних ресурсів банку.

Виконання зазначених завдань здійснюють через повсякденну діяльність усіх установ і підрозділів банку та проведення ними спеціальних заходів і операцій з безпеки, визначених чинним законодавством та локальними нормативними актами банківського регулювання. Тобто, банк має забезпечувати свою безпеку всією сукупністю своєї економічної, інтелектуальної, фізичної, технічної могутності.

Організація правового забезпечення безпеки банку повинна здійснюватись на основі принципу централізованого управління стратегічними напрямками даної діяльності на рівні керівництва банку. Нами згруповані основні принципи банківської безпеки:

1) *законність*: заходи, що виконуються в рамках, необхідних для забезпечення безпеки банку, базуються на ви могах Конституції України, чинних законів, постанов Кабінету Міністрів, указів Президента України, нормативних актах Національного банку України, вимогах документів центральних та місцевих органів влади, а також нормативно-правових документів банку;

2) *самостійність і відповідальність*: банки повинні самостійно, власними силами та засобами забезпечувати безпеку своєї діяльності, беручи

на себе відповідальність за ефективність та результативність безпеки, у тому числі і захист тих ресурсів (фінансових та інформаційних), які тимчасово передали їм їхні клієнти;

3) *економічна доцільність*: заходи безпеки не повинні призводити до погіршення умов діяльності та стану банку, перешкоджати реалізації його інтересів; витрати на проведення заходів безпеки мають бути адекватними їх ефективності;

4) *компетентність*: виконання заходів безпеки має здійснюватися грамотно, на високому професійному рівні, насамперед тими фахівцями, які є у цій справі професіоналами, з урахуванням специфіки діяльності банків;

5) *цілеспрямованість*: заходи безпеки мають здійснюватися у строгій відповідності до завдань банківської діяльності та виконуватися згідно з прийнятою в банку Концепцією безпеки;

б) *конфіденційність*: заходи безпеки проводяться переважно на конфіденційній основі, про результати виконання заходів безпеки інформується керівництво банку і за його рішенням інші особи, робота яких пов'язана з необхідністю володіння відповідною інформацією.

Надійність та ефективність безпеки визначаються через реалізацію відповідних вимог, серед них:

1) *безперервність безпеки*: забезпечення безпеки не може бути одноразовим актом. Це безперервний процес, який включає обґрунтування та реалізацію найраціональніших форм, методів, способів і шляхів створення, удосконалення і розвитку системи безпеки, безперервне управління нею, контроль за функціонуванням;

2) *плановість безпеки*: заходи безпеки не можуть бути хаотичними або відставати від фактичних подій. Плановість передбачає запобіжний характер безпеки;

3) *конкретність безпеки*: захисту підлягають конкретні об'єкти, загроза яким може завдати шкоди банку;

4) *активність безпеки*: постійне прагнення до виявлення загроз банку, своєчасної й ефективної їх нейтралізації;

5) *комплексність безпеки*: для забезпечення безпеки необхідно застосовувати різні форми і методи захисту від загроз та протидії їм.

Реалізація принципів і вимог безпеки неможлива без конкретизації самого об'єкта безпеки, його структури, взаємозв'язків, форм функціонування. Тому, обравши основним об'єктом безпеки банківської діяльності банк, необхідно визначити елементи його структури, стосовно якої безпека має забезпечувати свій вплив, формуючи відповідний безпечний режим його функціонування. Причому зазначені елементи структури не обов'язково будуть збігатися зі структурою установ і підрозділів, у даному разі мають визначитися насамперед ті елементи, від функціонування яких найбільшою мірою залежить ефективність діяльності банку.

Обираючи такі елементи, треба пам'ятати, що вони повинні мати не тільки суттєве значення в діяльності банку, а й бути взаємопов'язані між собою, тобто банк може отримати позитивний результат тільки за умови ефективної безпечної діяльності всіх елементів, і водночас втрати чи інші негаразди в банку можуть настати через дестабілізацію будьякого з таких елементів чи порушення взаємозв'язку між ними. Досвід забезпечення безпеки банківської діяльності показав, що основними такими елементами є: персонал банку, фінанси банку, його матеріальні цінності та інформація, що використовується в його діяльності особливо та її частина, що має обмежений доступ.

Персонал банку є головним елементом, через який реалізуються всі види банківської діяльності, взаємовідносини банку із зовнішнім середовищем і забезпечується його розвиток. Разом з тим персонал є досить ризиковим і непередбачуваним елементом у структурі банку і від його лояльності до банку, дисциплінованості, рівня професійної підготовки залежить якість і в цілому результат роботи банку. Водночас саме через персонал банк забезпечує проведення заходів безпеки. Як показує досвід та численні висловлювання

різних авторів, сьогодні переважна частина керівників банківських установ дедалі глибше усвідомлюють роль і місце своїх співробітників у створенні і підтриманні ефективного режиму безпеки діяльності банку [30, 75, 167, 183]. Працівники, елементом професійної компетенції яких є вміння забезпечувати власну безпеку та безпеку своєї діяльності на робочому місці, є основною запорукою забезпечення надійного режиму безпеки будь-якого банку.

Фінанси банку як елемент, стосовно якого має вживати заходів без пека банку, включають національну та іноземну валюти, розрахунки банку та банківські операції, фінансові документи, дорогоцінні метали, каміння та коштовності, цінні папери, якими володіє банк та за збереження яких він відповідає. Визначення даного елемента як такого, що їм має опікуватися банківська безпека, є актуальним тому, що фінансова діяльність і фінансові ресурси банку є практично єдиним видом послуг і товару якими оперує банк у своїй діяльності і за допомогою яких забезпечується його стійкість та незалежність на ринку.

Загальновідомо, що сучасний розвиток будь-якої діяльності практично неможливий без широкого використання інформації. Банки досягли свого сучасного розвитку, завдячуючи насамперед широкому застосуванню інформаційних технологій у своїй діяльності. Тому інформація поряд з фінансовим ресурсом банку є досить важливим елементом у його діяльності. Існування інформації у різних видах: знання, документи, електронна інформація – робить її досить уразливою, а широке її використання в банках формує істотні загрози для банківської діяльності.

У практиці забезпечення безпеки банківської діяльності великого значення набуває класифікація безпеки за її видами. Особливо така класифікація необхідна при організації безпеки в конкретних умовах банківської діяльності.

Залежно від походження загроз, джерел їх формування безпека поділяється на внутрішню та зовнішню. В основу такого поділу покладено різні підходи до організації безпеки, форми та методи застосування сил та

засобів безпеки. Якщо при забезпеченні внутрішньої безпеки банки прагнуть мінімізувати загрози, які можуть надходити насамперед від персоналу та технологій банківського виробництва, то зовнішня безпека орієнтується передусім на загрози, що можуть утворюватися від недобросовісної поведінки клієнтів, злочинних посягань кримінальних елементів, актів недобросовісної конкуренції банків-конкурентів, негативних дій щодо банків інших суб'єктів.

Поряд з цим фінанси та матеріальні цінності банку як об'єкти його безпеки обумовлюють ще один вид банківської безпеки економічну безпеку. У даному випадку економічна безпека банку може розглядатись як стан банку, за якого забезпечується ефективне проведення ним операцій і угод, гарантоване збереження і раціональне використання фінансових ресурсів, матеріальних засобів і цінностей, грамотна експлуатація техніки й обладнання установ банків.

Досягається створенням ефективного комплексу заходів захисту електронної системи платежів банку і попередження витoku коштів: за допомогою фальсифікації фінансових документів; наявністю надійних місць зберігання готівки та цінностей; умілою експлуатацією технічних засобів, транспорту та обладнання банку; грамотною організацією охорони та режимних заходів у банку; створенням обстановки бережливого ставлення до майна банку, суворої і неминучої відповідальності за крадіжки матеріальних засобів та їх псування; ефективним плануванням заходів і додержанням правил пожежної безпеки; зваженою політикою керівництва банку в усіх сферах банківської діяльності, що забезпечує виправданий ризик та ефективне вкладання грошей; всебічним знанням і врахуванням особливостей ситуації у регіонах, країні та за її межами залежно від масштабів угод, прогнозуванням її розвитку і змін; наявністю інформації про внутрішнє та зовнішнє середовище діяльності банку, ділову, фінансову і виробничу активність клієнтів, їх правовий статус.

Наступним видом банківської безпеки можна вважати інформаційну безпеку, яку слід розуміти як стан інформаційних ресурсів банку, за якого

забезпечується необхідний рівень інформованості його керівництва, персоналу, а також зовнішнього середовища, та ефективний захист усіх видів інформації від зовнішніх і внутрішніх загроз. Крім того, в умовах значного поширення інформаційних технологій впливу і перетворення окремих із них у один із видів інтелектуальної зброї важливою складовою інформаційної безпеки є протидія інформаційно-психологічному впливу на банк.

Становлення та розвиток банківської безпеки відбувався під впливом різного роду факторів, які відчутно впливали на діяльність банків. На початку 90-х років минулого століття з виникненням комерційних банків банківська система зазнала досить відчутного впливу різного роду кримінальних посягань, що здійснювались у вигляді крадіжок і пограбувань банківських коштів і цінностей. Об'єктивно виникла необхідність забезпечити надійну охорону банківських установ, причому таку охорону, яка відповідає б умовам та специфіці банківської діяльності і була б не до сить дорогою. Так, поряд з міліцейською охороною починають з'являтися власні сили охорони банків. Тобто забезпечення безпеки банків здійснювалось на той період лише на рівні заходів охорони, що було виправдано, оскільки її необхідність була досить актуальною.

Згодом, у середині 90-х років, у банківській діяльності стрімко почало поширюватись шахрайство з фінансовими ресурсами, не добросовісна конкуренція, різного роду посягання на банківську інформацію, від чого банки зазнавали досить істотних збитків. Виникла необхідність удосконалити безпеку банків, насамперед через установлення в банках особливого режиму їх функціонування. А це вимагало не тільки виконання нових функцій банківської безпеки, а й підвищення її якісного рівня. У банках встановлюються відповідні режими їх безпеки, що на самперед було пов'язано з формуванням відповідних режимів використання фінансових ресурсів, банківської інформації, взаємовідносин із клієнтами, становленням внутрішньобанківської безпеки.

Таким чином, сьогодні безпека банківської діяльності функціонує у трьох таких формах: охорони, режиму та інформаційно-аналітичного забезпечення. Заходи, що реалізуються у кожній з цих форм, використовуються в усіх видах безпеки, стосовно всіх її об'єктів і практично в усіх сферах банківської діяльності.

Характеризуючи банківську безпеку сьогодні, можна стверджувати, що основними підвалинами успіху є грамотна її організація, на що, на жаль, не завжди звертають увагу банківські керівники. Водночас правильно організована безпека відповідно до її принципів і вимог, з урахуванням особливостей діяльності конкретних установ банків та стану середовища їх функціонування може забезпечити високу надійність роботи банків.

Організація безпеки в банку починається з вироблення відповідної Концепції (точки зору банку щодо забезпечення власної безпеки), відповідно до якої надалі і будується система безпеки. Концепція безпеки, як правило, приймається вищим керівним органом банку. Вона включає: характеристику ринку банківських послуг, особливості діяльності банку, можливі загрози йому, визначення основної мети та завдань безпеки банку, складу сил безпеки та їх функцій, структури системи безпеки та форми її діяльності, видів та порядку забезпечення виконання завдань безпеки, інші питання.

Основними організаторами безпеки є керівники установ банків. З питань безпеки до їхніх функцій належать такі:

- визначення мети безпеки банку, основних її завдань та напрямів зосередження зусиль безпеки;
- створення сприятливих умов для діяльності сил безпеки банку відповідно до їх функцій;
- контроль ефективності функціонування системи безпеки банку.

Керівник підрозділу безпеки є безпосереднім організатором проведення заходів безпеки у процесі діяльності банку. Він відповідає за організацію та ефективне проведення заходів безпеки, своєчасне інформування керівного складу банку про виникнення загроз. Особлива відповідальність керівника

підрозділу безпеки полягає у своєчасному проведенні заходів, спрямованих на попередження дій конкурентів, недобросовісних клієнтів і працівників, кримінальних елементів, які можуть завдати шкоди банку.

До основних функцій керівника підрозділу безпеки банку можна віднести: керівництво роботою підрозділу безпеки, планування заходів безпеки банку, організація роботи сил безпеки щодо виконання заходів безпеки, інформування керівництва банку щодо стану безпеки банку та наявності загроз його діяльності, комплектування підрозділу безпеки, організація розроблення нормативно-правових документів з питань безпеки, контроль стану безпеки банку.

Великого значення з точки зору ефективності безпеки банківської діяльності набуває процес організації безпеки. Процес організації безпеки банку здійснюється на підставі аналізу загроз банку та основних завдань його діяльності, рішення керівника установи банку щодо організації безпеки її діяльності, наявності правових підстав для організації безпеки та можливості установи банку щодо забезпечення (фінансового, матеріального, кадрового, наукового і т. п.) функціонування створеної системи безпеки.

Виходячи з досвіду забезпечення безпеки банківської діяльності до загальних заходів безпеки слід віднести:

- забезпечення організаційно-правового впливу на діяльність та поведінку персоналу і клієнтів банку з питань дотримання ними встановленого в банку режиму безпеки;
- підбір, перевірка і контроль роботи персоналу, розроблення ефективної кадрової політики і програм стимулювання праці;
- введення внутрішнього режиму діяльності банку;
- удосконалення технологій банківського виробництва, введення в них елементів захисту;
- формування позитивного іміджу банку;
- планування і забезпечення діяльності банку в кризових та екстремальних ситуаціях;

- забезпечення безпеки споруд і будівель установ банків, їх комунікаційних систем;
- створення систем сповіщення персоналу банку;
- встановлення відповідальності за порушення правил безпеки банківської діяльності.

Спеціальними заходами можуть бути: проведення інформаційно-аналітичної роботи (ведення комерційної розвідки) в банку з метою формування його інформаційного ресурсу; інформаційно-аналітичні дослідження клієнтів, партнерів і конкурентів банку під час проведення банківських операцій; взаємодія з правоохоронними органами з питань забезпечення безпеки діяльності банку; проведення заходів з протидії виявленню, локалізації дій та актів недобросовісної конкуренції і промислового шпигунства; організація охорони банку; захист інформаційних ресурсів банку і проведення заходів з протидії інформаційно-психологічного впливу на банк, організація спеціального діловодства; проведення службових розслідувань у банку; проведення заходів щодо дезінформації конкурентів; забезпечення впливу на недобросовісних клієнтів, боржників і зловмисників щодо відшкодування банку заподіяних з їх вини збитків [91].

Виконання заходів безпеки забезпечується через діяльність сил безпеки і використання різноманітних засобів. Залежно від форми організації безпеки до її забезпечення можуть залучатися: підрозділи безпеки банків, спеціалізовані фірми, організації, які надають банкам послуги безпеки, підрозділи та персонал банків. До засобів безпеки ві дносять технічні засоби охорони, програмні й технічні засоби захисту інформації, спеціальні засоби і техніка, інженерно-технічні засоби обмеження доступу, засоби зв'язку, обробки і передання інформації та інше обладнання і техніка, які використовуються для забезпечення ефективної реалізації заходів безпеки.

Підрозділи безпеки у банках створюються відповідно до сф е р, напрямів діяльності банків, завдань безпеки та форм її організації. Крім того, на структуру підрозділів впливатимуть можливості банку, обсяг операцій, що він

проводить, політика керівництва банку щодо організації безпеки. Як варіант, структура підрозділу (служби, управління, департаменту) безпеки може бути такою: 1) керівник підрозділу; 2) експертна група для оперативного вирішення ряду проблем; 3) підрозділ охорони (може включати групи: охорони території та об'єктів, інкасації, особистих охоронців, технічних засобів охорони); 4) інформаційно-аналітичний підрозділ (може включати групи: збирання інформації, обробки інформації, зв'язків із пресою, технічну); 5) підрозділ захисту інформації (може включати групи: режиму; психологічного контролю; зовнішнього захисту — для взаємодії з правоохоронними органами, підрозділами безпеки інших банків, охоронними та детективними фірмами, органами влади; фінансової безпеки та технічну).

Зазвичай підрозділ безпеки у своїй структурі має групи чи окремо фахівців відповідно до форм організації безпеки [79, с. 77].

Практика банківської діяльності показує, що банки можуть у структурі сил безпеки мати й інші підрозділи: економічної, внутрішньої безпеки, захисту операцій з пластиковими платіжними засобами, роботи з проблемною кредитною заборгованістю та ін. Незалежно від структури зазначених підрозділів, на них можуть покладатися такі функції:

- *адміністративно-розпорядницька* – реалізується через розроблення, установлення і підтримку в банку різних режимів безпеки, визначення повноважень, прав, обов'язків і відповідальності службовців банку з питань забезпечення безпеки;

- *обліково-контрольна* – забезпечується через організацію своєчасного виявлення реальних і потенційних загроз діяльності банку, контролю за джерелами таких загроз і несприятливими для банку ситуаціями і факторами; виявлення критичних напрямів фінансово-комерційної діяльності банку; накопичення інформації з проблем за забезпечення безпеки банку;

- *соціально-кадрова* – реалізується через участь підрозділу безпеки в підборі, перевірці і розстановці кадрів; виявлення негативних тенденцій у колективах підрозділів банку, можливих причин та умов виникнення

соціального напруження; попередження і локалізації можливих конфліктів; формування у службовців банку почуття відповідальності за забезпечення безпеки банку;

- *організаційно-управлінська* – реалізується через організаційне, матеріально-технічне і технологічне забезпечення режимів безпеки в банку;

- *методична* – реалізується через виявлення, накопичення й упровадження в банку позитивного досвіду з організації банківської безпеки; організації навчання працівників банку з питань безпеки; розроблення методик роботи персоналу банку і підрозділу безпеки щодо забезпечення безпеки проведення банківських операцій;

- *інформаційно-аналітична* – забезпечується через цілеспрямоване збирання, накопичення, обробку і розподіл відно інформації, створення для цього необхідних технічних і програмних засобів.

Оскільки система безпеки банку спирається на його персонал (сили безпеки), у банку виробляються загальні обов'язки персоналу щодо підтримання встановленого режиму безпеки, а крім того, кожен працівник має свої специфічні, відповідно до його посади, обов'язки щодо забезпечення безпеки банку на конкретному робочому місці. До загальних обов'язків щодо дотримання встановленого в банку режиму безпеки можна віднести:

- дотримання працівниками встановленого в банку режиму безпеки;
- зберігання в таємниці всіх службових відомостей, про які відомо працівникам банку у зв'язку з виконанням ними посадових обов'язків;

- виконання встановленого порядку і правил роботи з документами й виробами всіх категорій таємності, а також з клієнтами, партнерами та відвідувачами банку;

- за вимогами представників підрозділу безпеки надавати для перевірки матеріали, що рахуються за працівником банку, в яких є відомості, що становлять банківську або комерційну таємницю чи

- ретельне і з необхідною ефективністю виконання встановлених правил і порядку проведення банківських операцій, запобігання заподіяння банку

збитків або шкоди, не допускати порушення встановлених в банку заходів безпеки при проведенні банківських операцій;

- дотримання встановлених правил ведення службових переговорів і передавання інформації на всіх лініях зв'язку, використання розмножувальної техніки та роботи з програмними засобами.

Таким чином, ураховуючи основні теоретичні засади безпеки банківської діяльності можна стверджувати, що вона являє собою, з одного боку, невід'ємну частину банківської діяльності, а з другого – складний і трудомісткий процес, який вимагає досить серйозних інтелектуальних, матеріальних, фінансових, фізичних зусиль та державного і корпоративного правового регулювання. Незважаючи на значний досвід забезпечення безпеки підприємницької діяльності в зарубіжних країнах та безпосередньо в Україні, продовжує точитись полеміка щодо сутності безпекової діяльності. Відсутність відповідних правових норм обумовлює різні підходи до визначення суті поняття та різну ефективність правового забезпечення безпеки.

Разом з тим в Україні напрацьовано певні теоретичні та організаційні правові засади безпеки підприємницької діяльності, які формують відповідну методологію її забезпечення безпосередньо в діяльності суб'єктів банківської сфери. Зокрема, існують обґрунтовані твердження щодо мети та завдань безпеки, її видів, принципів і вимог до неї, об'єктів безпеки існує практично єдине розуміння щодо класифікації форм безпеки, ролі і місця персоналу банків у формуванні та дотриманні режимів безпеки, немає розбіжності в розумінні та практичному застосуванні заходів безпеки.

ВИСНОВКИ

У випускній кваліфікаційній роботі здійснено узагальнення та вирішено наукового завдання, що виявляється в поглибленні теоретико-правових засад економічної безпеки банків, розробленні організаційно-методологічних засад та практичних рекомендацій щодо формування комплексної системи правового забезпечення економічної безпеки банків, адаптованої до сучасних умов ведення підприємницької діяльності у банківському секторі економіки України. За результатами проведеного дослідження сформульовано висновки та пропозиції, які відображають вирішення завдань випускної кваліфікаційної роботи відповідно до поставленої мети.

1. Обґрунтовано, що банківській діяльності найбільше відповідає поняття економічної безпеки банків, засноване на характеристиках їх стану. Це означає, що економічна безпека має відображати стан банку, за якого він здатний забезпечувати стабільність та розвиток своєї діяльності, на високому рівні захищати власні ресурси та кошти клієнтів, адекватно і без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішньої і зовнішньої ситуації. Саме такий стан відповідатиме вимогам НБУ щодо підтримання ліквідності та платоспроможності банку, а також забезпечувати на необхідному рівні його конкурентоспроможність на ринку.

2. Доведено, що стан безпеки досягається усуненням небезпеки як поняття з протилежною сутністю. Тобто економічна безпека характеризує стан банку, щодо якого відсутня або мінімізована небезпека. Звідси різні рівні безпеки банку вказують на різні рівні небезпек — від ризику до загрози. Остання завжди є ознакою небезпеки. Ураховуючи різноманітність небезпек, загрози також характеризуються відповідною різноманітністю, а будучи конкретним вираженням небезпек, вони набувають конкретної спрямованості. Отже, безпека, у тому числі й економічна, не може мати загального характеру, а як протипага загрози також має бути конкретною. У цілому система безпеки

може бути тільки комплексною, включаючи елементи протидії конкретним загрозам.

3. Рівень економічної безпеки як головна характеристика стану банку, а отже і його ринкової вартості, буде визначатися здатністю попереджувати шкоду, яка за тих чи інших умов може загрожувати банку. Тобто основний вимір рівня економічної безпеки банку має здійснюватися через оцінку її можливостей попереджувати (мінімізувати) втрати за всіма напрямками забезпечення безпеки: фінансовому, інформаційному, матеріальному, кадровому, іміджевому і т. д. Запропоновано доповнити визначенням поняття «банківська безпека держави» такого змісту: банківська безпека держави – це стан загальнодержавних заходів щодо недопущення та запобігання уявним і потенційним загрозам функціонуванню банківської системи держави.

4. Доведено, що загрози діяльності банків спричинюються умовами, які складаються в країні та безпосередньо на ринку банківських послуг, особливо у політичній, правовій, економічній та соціальній сферах. Своєрідність умов створює велику кількість джерел виникнення загроз банківській діяльності, ефективна локалізація яких може бути забезпечена лише за системного підходу. Водночас аналіз сучасного стану організації забезпечення економічної безпеки у вітчизняних банках показав, що вони неадекватно враховують таку особливість сучасних загроз банківській діяльності, концентруючи всі запобіжні заходи лише в межах підрозділів безпеки. Внаслідок цього заходи безпеки мають характер більше оперативної роботи, ніж економічної, кадрової, інформаційної і, незважаючи на їх активність, не дають очікуваного результату, а сама безпека є досить пасивною.

5. Визначено, що важливим елементом у забезпеченні стійкості банку як однієї з характеристик його економічної безпеки є достатність капіталу. Ураховуючи поширення рейдерських загроз до публічних акціонерних товариств, якими якраз і є банки, та великий розрив між власним капіталом банків та їх активами, банки завжди перебувають у зоні підвищеного ризику захоплення їх рейдерами чи втрати ліквідності через вплив залучених

коштів. Основним завданням економічної безпеки банків в цьому напрямі є активний інформаційний вплив на середовище, в якому здійснює свою діяльність банк, з метою мінімізації ризику відтоку капіталу та підвищення нормативів регулятивного капіталу банку.

6. Доведено, що існуючі умови банківської діяльності в Україні, перспективи їх розвитку та стан забезпечення безпеки банківської діяльності вимагають нових підходів до її організації. Формування системи безпеки банків має здійснюватися на основі захисту їх економічних інтересів, що, у свою чергу, вимагає системного підходу. Разом з тим, діяльність банків повинна мати режимний характер, тобто бути спеціально врегульованою стосовно формування та використання всіх видів ресурсів банку, поведінки персоналу, проведення банківських операцій та поведінки банку в цілому в умовах дії несприятливих для нього факторів. Реалізація вказаних пропозицій здійснюється через створення у банках комплексної системи економічної безпеки як одного із головних чинників формування безпечного їх стану на ринку та реалізації економічних інтересів. Разом з тим, ефективне функціонування такої системи може бути забезпечене на основі особливого процесу її організації, структура якого подається в дисертації.

7. З'ясовано, що комплексний підхід до забезпечення економічної безпеки банків визначається складовими системи безпеки, якими є фінансова безпека, безпека матеріальних ресурсів банку, інформаційна та кадрова безпека. Поєднуючи функції захисту та протидії загрозам, які утворюються у сферах дії цих складових, досягається комплексний вплив системи на економічну безпеку банку, а з цим — і на фінансову стійкість банку в цілому.

8. Оскільки основним видом діяльності банків є фінансова сфера, то особливе місце в комплексній системі займає фінансова безпека, яка концентрується, насамперед, на банківських операціях. Ураховуючи провідну роль кредитних операцій та зважаючи на результати кредитної діяльності банків в останні роки, запропоновано варіант захисту кредитних операцій

банків, в якому за основу взято попередження виникнення проблемних боргів та сконцентрована увага на роботі банків з такими боргами.

9. Визначено, що ефективність функціонування комплексної системи економічної безпеки банку значною мірою залежить від якості управління нею. В роботі доведено, що оптимальним підходом є управління корпоративним інтересом усіх суб'єктів, які причетні до діяльності банку: власники, працівники та клієнти банку, держава. Поєднання їхніх інтересів у сфері безпеки на етапі формування, реалізації та захисту забезпечить найбільш дієвий вплив на функціонування комплексної системи економічної безпеки банку.

10. Правові засади безпеки банківської діяльності формуються у різних площинах: по-перше, на рівні окремого комерційного банку; по-друге, – на рівні сукупності комерційних (таких, що мають на меті збільшення прибутку) банківських інститутів, тобто банківського сектору національної економіки як одного з найбільш значущих соціально-економічних утворень, що функціонує в умовах динамічності суспільних процесів; по-третє, – на рівні «банку банків» / кредитора останньої інстанції – Національного банку України (НБУ); по-четверте, – вітчизняної дворівневої банківської системи, що складається з банківського сектору і регулятора – НБУ. При цьому, слід зазначити, що комплексний підхід до розгляду безпеки в банківській сфері буде неповним без виявлення специфічних особливостей формування її системи на мезорівні не лише в галузевому, ай в територіальному аспекті, а також на метарівні (ринок банківських послуг економічних і валютних союзів) і мегарівні (світовий ринок банківських послуг).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України: підручник; за ред. Ю.П. Битяка. К.: Юрінком Інтер, 2005. 544 с.
2. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У двох томах: Том 1. Загальна частина. Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). К.: Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.
3. Барановський О.І. Банківська безпека: проблема виміру. Економіка і прогнозування. 2006. №4. С. 7–25.
4. Барановський О.І. Фінансова безпека: монографія. Інститут економічного прогнозування. К.: Фенікс, 1999. 338с.
5. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : Монографія. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.
6. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк. К.: Ника-Центр, Эльга, 2006. 776 с.
7. Білошапка В. С. Практичні аспекти безпеки банківських електронних систем. Фінанси, облік і аудит: зб. наук. праць. відп. ред. А. М. Мороз. К.: КНЕУ. 2010. Вип. 15. С. 9–16.
8. Болгар Т. М. Фінансова безпека банків в умовах ринкової трансформації економіки України: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Суми, 2008. – 21 с.
9. Бриштелев А. Теоретико-методологические основы экономической безопасности банковской системы. Банковский вестник. 2009. № 4. С. 23–30.
10. Буханевич А. Д. Основні напрями реалізації безпеки іпотеки в Україні: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. К.: Нац. унт біоресурсів і природокористування України, 2011. 30 с.

11. Бурцев В. В. Финансовая безопасность государства. Экономический вестник. 2006. № 8. С. 72.
12. Бюджетний кодекс України від 21 червня 2001 р. № 2542-III. [Електронний ресурс]. Режим доступу <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
13. Варналій З.С. Економічна безпека: навчальний посібник. К.: Знання, 2009. 647 с.
14. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізм зміцнення: монографія. Львів: Арал, 2008. 386 с.
15. Вабищевич С.С. Підприємницьке право: стан та перспективи розвитку підприємницької діяльності: монографія. У 2 т. Мінськ: Молодіжне, 2008. Т.1 498с.
16. Вабищевич С.С. Господарське право. 5-е вид., зм. і доп. Мінськ: Молодіжне, 2011. 304 с.
17. Васильчак С. В., Мацюняк І. Р. Кадрова безпека підприємства – основа економічного розвитку. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. № 7. с.23–26.
18. Глобалізація і безпека розвитку: монографія: за ред. О.Г. Білоруса. К.: КНЕУ, 2011. 733с.
19. Горячева К.С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки. Економіст. 2013. № 8. С. 65–67.
20. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436 – IV (Редакція станом на 03.02.2018) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
21. Господарське право України: навч. посіб.; за заг. ред. проф. Н.О.Саніахметової. Х.: «Одіссей», 2015. 608 с.
22. Голосніченко І.А. Адміністративне право України: основні поняття: навч. посіб. К.: ГАН, 2005. - 232 с.
23. Гривківська О.В. Забезпечення фінансової безпеки сільського господарства: Монографія. Тернопіль: Астон, 2012. 340 с.

24. Горячева К.С. Формування механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства. Менеджер. 2004 . №2 (28). С. 96-103.
25. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення. К., 2016. 122с.
26. Данілян О.Г. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації : навч. посіб. Харків : Фоліо, 275 2002. 285 с.
27. Диба М. І., Зубок М. І., Яременко С. М. Інформаційні ризики в банківській діяльності. Вісник Національного банку України. 2007. № 9. С. 28–35.
28. Донець Л.І., Економічна безпека підприємства: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2008. 240 с.
29. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. К. : Київ. нац. торг.-ек. ун-т, 2001. 309 с.
30. Єрмошенко М. Фінансова безпека. Віче. 1998. № 11. С. 61–73.
31. Зубок М.І. Безпека банків. К., 2002. 306с.
32. Зубок М. І. Безпека банківської діяльності: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2002. 190 с.
33. Зубок М. І., Яременко С. М. Управління проблемним кредитом. Фінанси, облік і аудит: збірник наукових праць. К.: КНЕУ, 2007. № 10. С. 38–48.
34. Кириленко В.І. Інвестиційна складова економічної безпеки: Монографія. К.: КНЕУ, 2005. 232с.
35. Кириченко О. А. Сушуловська Т.В. Фінансова безпека кредитних спілок України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2009. № 1. С. 26–33.
36. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. № 2747 – IV . Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35-36; №37. Ст.446.
37. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-Х . Відомості Ради Української РСР. 1984. № 51. Ст. 1122.

38. Коженювські Л. Безпека менеджерів. Суб'єктивні та об'єктивні аспекти безпеки. Актуальні проблеми економіки. 2005. № 5. С. 86–94.
39. Коженювські Л. Управління безпекою. Актуальні проблеми економіки. 2004. № 1 (31). С. 147–154.
40. Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. Економічна безпека: сутність та механізми забезпечення: монографія. К.: Лібра, 2013. 280с.
41. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: навч. посібник. К.: Атіка, 2005. 432 с.
42. Копилов В. А. Єфименко Т. І. Метрологічні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки держави. Стратегічна панорама, 2007. №3. С. 38–45.
43. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації, за ред. Я.А. Жаліла. К.: НІСД, 2005. 388с.
44. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
45. Концепція фінансової безпеки України [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.ufs.com.ua.
46. Кравцова Т. М. Адміністративно-правові аспекти підприємницької діяльності в Україні [Електронний ресурс]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07«Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Харків, 2004. 43 с.
47. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
48. Крайчак Є.В. Боргова політика у контексті збереження фінансової безпеки держави. Зовнішня торгівля: право та економіка. 2009. №5(46). С. 83 – 91.
49. Куриленко А.І. Економічна безпека суб'єкта підприємництва при виконанні податкового обов'язку: моногр. К.: Видавництво Мрія, 2012. 469 с.

50. Лашенко О.Ю. Кадрова безпека як підсистема в системі економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/pspe/2007-3/laschenko_307.htm.]
51. Лісовська О. Л. Економічна політика і економічна безпека України : навч. посіб. К. : Вид. НА СБ України, 2013. 183 с.
52. Мартинюк В. П. Проблеми моніторингу та забезпечення економічної безпеки держави. 2007. Випуск 4 (13). С. 185–187.
53. Мунтіян В.І. Економічна безпека України: монографія. К.: КВІЦ, 1999. 461с.
54. Міщенко В. І., Шаповалов А. В., Юрчук Г. В. Електронний бізнес на ринку фінансових послуг: практич. посібн. К.: Знання, 2013. 278 с.
55. Носова О.І. Інвестиційний клімат в Україні: основні напрями поліпшення. Стратегічні пріоритети. №1(6). 2008. 136 с.
56. Омелянович Л.О. Економічна безпека торговельного підприємства: монографія. Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. 195 с.
57. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави: підручник. К.: Кондор, 2002. 302 с.
58. Погосова М.Ю. Структурно-логічний аналіз поняття «фінансова безпека підприємства». [Електронний ресурс]. Режим доступу: [//www.osvita-plaza.in.ua/index/biblioteka_ekonomika_nauka_j_ekonomika/0-1280](http://www.osvita-plaza.in.ua/index/biblioteka_ekonomika_nauka_j_ekonomika/0-1280)
59. Петрович Й. М., Кльоба Л. Г., Кльоба В. Л. Класифікація ризиків та оцінка ефективності менеджменту персоналу банку. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку: [збірник наукових праць]: відповідальний редактор О.Є.Кузьмін. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. С. 111–118.
60. Примостка Л.О., Лисенок О.В., Чуб О.О., Діба М.І., Зубок М.І., Яременко С.М. та ін.. Банківські ризики: теорія та практика управління: колективна наукова монографія. К.: КНЕУ, 2008. 456 с.
61. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. № 1239. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov>

62. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 р. № 569р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5692012%D1%80>.
63. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
64. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України. № 1499-IV: станом на 17 лютого 2013 р. (зі змінами) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
65. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 р № 2121 – П // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 5–6. Ст.30.
66. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: Закон України від 6 вересня 2005 р. № 2806-IV.// Відомості Верховної Ради України. 2005. № 48. Ст. 483.
67. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо форми створення банків та розміру статутного капіталу: Закон України від 24 липня 2009 р. № 816/2007. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/>
68. Про Національний банк України: Закон України від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР . Відомості Верховної Ради України. 1996. № 18. Ст. 78.
69. Про цінні папери і фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 31. Ст.268.
70. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 року №964–IV. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
71. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо форми створення банків та розміру статутного капіталу: Законом України від 14 вересня 2006 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/698-12>.

72. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 року №183/98-ВР. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
73. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні [Електронний ресурс]: національна доповідь підготовлена в рамках виконання Указу Президента України від 9 серпня 2016 року № 698/2016 Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
74. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11 вересня 2003 р. № 1160-IV // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 9. Ст.79.
75. Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб: Закон України (в редакції закону України від 15 грудня 2005 № 3205-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 14. Ст.118.
76. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: Закон України від 6 серпня 2005 р., зі змінами та доповненнями. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>
77. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006 р., зі змінами та доповненнями. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>
78. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15 березня 2006 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: // <http://zakon.rada.gov.ua/>
79. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4618-VI. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2012_03_22/T124618.html
80. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України від 1 червня 2000 р. №1775- III. Відомості Верховної Ради України. 2000. №36. Ст.299.
81. Радзівський О. Суперечності доларизації економіки України в умовах фінансової глобалізації. Економіка України. 2005. №2. С.16 – 23.

82. Система безопасности государства: сущность, функции, структура. Безопасность. 2001. № 3–4. С. 94–95.
83. Семенов В. А. Модель и метод формирования комплексной системы банковской безопасности. К. :«Кондор». 2011. 345 с.
84. Словарь банковских терминов. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://bankir.ua>.
85. Соловйов В. І. Сучасний стан банківської безпеки України. Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. 2011. № 4. С. 79–82.
86. Стрельбицька Л. М., Стрельбицький М. П., Гіжевський В. К. Банківське безпекознавство: навч. посібник. К.: Кондор, 2007. 602 с.
87. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 12 лютого 2007 року №105/2007. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
88. Сухоруков А. І. Проблеми фінансової безпеки України : монографія. К. : НІПМБ, 2005. 140 с.
89. Тлаленко С.І. Інвестиційна безпека в умовах глобалізації фінансових потоків. Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2010. №1. С. 282 – 292.
90. Управління банківськими ризиками: навч. посіб. За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Примостки Л.О. К.: КНЕУ, 2007. 600 с.
91. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія; за заг. редакцією д-ра економічних наук, проф. А.О. Єпіфанова. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. 295с.
92. Хитрін О.І. Фінансова безпека комерційних банків. Фінанси України. 2007. №11. С. 118 – 123.
93. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435 – IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.
94. Шлемко В.Т., Бінько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення. К.: НІСД, 1997. 144с.

95. Чередниченко Н. В. Кадрова безпека як складова частина економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/8570/1/579.doc>
96. Юрченко Ю. Оцінка регуляторного впливу – сучасний інструмент розробки нормативних актів. Вісник Центру комерційного права. 2012. № 37. С. 6–10.
97. Ямкова І.М. Правовий статус інституту приватного підприємництва: становлення та тенденції розвитку. Право України. 2010. № 8. С. 180-187.
98. Яременко С.М. Безпека банківської діяльності. Збірник тестів, ситуаційних та комплексних кваліфікаційних завдань: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2008. 192 с.
99. Яременко С.М. Безпека кредитних операцій. Економіка та підприємство: збірник наукових праць. Випуск № 17. К.: КНЕУ, 2006. С. 130–137.
100. Яременко С.М. Економічна безпека банків та способи її забезпечення. Фінанси, облік і аудит: збірник наукових праць. К.: КНЕУ, 2009. № 13. С. 136–145.
101. Яременко С.М. Економічна безпека банків. Інформаційний вісник Академії наук вищої школи України. 2005. № 4(46). С. 26–34.